

**Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка**

Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв

Кафедра дошкільної та початкової освіти

Кваліфікаційна робота
на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти за
спеціальністю 012 Дошкільна освіта
на тему:

**ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО ПРИРОДИ**

Виконала:

Студентка II курсу магістратури, 22-М групи
спеціальності 012 Дошкільна освіта

Григорчук Вікторія Вікторівна

Науковий керівник:

д.пед.н., професор – Міненко Антоніна Олексіївна

Чернігів – 2022

Роботу подано на розгляд «_____»

2022 року

Студентка

В.В. Григорчук

(підпис)

Науковий керівник

А.О. Міненко

(підпис)

Рецензент

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні кафедри дошкільної та початкової освіти протокол №_____ від «_____»

Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Зав.кафедри

Ірина ТУРЧИНА

(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ..	7
1.1. Екологічна освіта як багатоаспектний процес навчання, виховання та розвитку особистості дошкільників для формування наукової системи знань	7
1.2. Актуалізація екологічної освіти у навчанні та вихованні дітей старшого дошкільного віку	13
1.3. Складові ціннісного ставлення до природи дітей старшого дошкільного віку	20
Висновки до розділу 1	34
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО	35
2.1. Дослідження рівнів сформованості ціннісного ставлення дітей старшого дошкільного віку	35
2.2. Методичні рекомендації для розвитку ціннісного ставлення до природи дітей старшого дошкільного віку	50
Висновки до розділу 2	58
ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62
ДОДАТКИ.....	67

ВСТУП

Актуальність теми роботи. У гонитві за сучасними тенденціями, коли велика увага приділяється розвитку інтелекту дитини, її кругозору, не береться до уваги необхідність формування у дітей правильного ставлення до природи. Тим часом, сучасний стан процесу взаємодії людини та природи, екологічні проблеми свідчать про важливість цього напрямку роботи з дітьми, що актуалізує питання, пов'язані з формуванням емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей дошкільного віку. Саме дошкільний вік є сензитивним періодом для вирішення цього завдання.

Спілкування дітей із природою має величезний потенціал. Систематично організоване спілкування дітей з природою задовольняє інтерес до природних об'єктів, вчить відповідально ставитися до рослин та тварин, сприяє формуванню потреби у виявленні піклування про них. Проте процес формування емоційно-ціннісного ставлення до природи вимагає від вихователя та батьків злагоженості та систематичності роботи, що забезпечується за рахунок проектування цього процесу.

Проектування постає як прообраз чогось задуманого і передбачуваного. Цей термін запровадив А.С. Макаренко, який розглядаючи педагогіку з погляду особистості, вважав, що функція педагогів полягає у складанні програм виховання кожного члена колективу з урахуванням його індивідуальних особливостей.

В.П. Беспалько під педагогічним проектуванням розумів особливий вид професійної діяльності, метою якої є створення та реалізація педагогічних задумів, спрямованих на вдосконалення педагогічних об'єктів.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику формування ціннісного ставлення до природи дітей старшого дошкільного віку.

Для виконання мети дослідження були поставлені наступні **завдання:**

1. З'ясувати стан розробки проблеми в психолого-педагогічній літературі.
2. Визначити роль художньої літератури у вихованні дітей старшого дошкільного віку.
3. Визначити критерії, їх показники та рівні формування ціннісного ставлення до природи дітей старшого дошкільного віку.
4. Розробка методичних рекомендацій формування ціннісного ставлення до природи дітей старшого дошкільного віку з використанням художньої літератури.

Об'єкт дослідження: освітній процес ЗДО.

Предмет дослідження: методика формування ціннісного ставлення до природи дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури.

Методи дослідження:

теоретичні: аналіз наукової, методичної літератури, наукових статей, фахових періодичних видань, вивчення передового педагогічного досвіду;

емпіричні: спостереження та аналіз різних видів діяльності дітей, анкетування, індивідуальні бесіди, діагностичні методики;

статистичні: кількісний та якісний аналіз експериментальних даних та результатів дослідження.

Джерела дослідження. Джерелами інформації в роботі слугували Закони України, урядові розпорядження та постанови, офіційний сайт Міністерства освіти і науки України, навчальні посібники, методичні матеріали за темою роботи, праці науковців та наукові статті, інформаційні ресурси мережі Інтернет.

Методологічну основу дослідження склали ідеї розвиваючого навчання дітей, теоретичні та методичні положення про розвиток ціннісного ставлення до живої природи у дітей та екологічного виховання дошкільнят.

Практичне значення проведеного дослідження полягає у тому, що за його результатами можливо скористатися для розширення методологічної бази викладання навчальних курсів та практикуму із дошкільної педагогіки,

методик співпраці закладу дошкільної освіти з батьками старших дошкільників щодо формування у дітей старшого дошкільного віку ціннісне ставлення до світу природи.

База дослідження: ЗДО «Дзвіночок» с. Кисоричі Рівненської області.

Структура роботи: робота складається із вступу, двох розділів, підрозділів та висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг основної частини роботи складає 58 сторінок. Список використаних джерел містить 54 позицій. Робота має 4 додатки.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Екологічна освіта як багатоаспектний процес навчання, виховання та розвитку особистості дошкільників для формування наукової системи знань

Перш ніж розглядати специфіку формування ціннісного ставлення до світу природи у дітей старшого дошкільного віку, визначимо вихідні поняття «формування» та «ціннісні відносини».

У педагогічній науці розрізняють поняття формування та розвитку. Зазначені поняття не належать до суто педагогічної сфери, вони мають загальнонауковий характер. Формування слід відрізнити від розвитку, що в узагальненому вигляді з погляду педагогіки трактується, як результат змін, що відбуваються з людиною щодо якісних та кількісних диференціацій [12].

Процес розвитку не має кінцевого етапу і відбувається з особистістю у вигляді постійних стабільних та регулярних змін, що характеризується зміною особистості в ході різних подій, диференціацією від простих до складних станів та навичок, сходженням від нижчої категорії умінь до вищої.

Загалом термін «формування» (від латинського forma) розуміється як породження і як надання певної форми, закінченості чогось [2]. Формування з погляду педагогіки є процесом становлення особистості в результаті об'єктивного впливу спадковості, середовища, цілеспрямованого виховання та власної активності особистості (самовиховання).

Формування має на увазі якусь закінченість людської особистості, досягнення рівня зрілості, стійкості.

Класики західноєвропейської прогресивної педагогіки вважали природу важливим фактором виховання дошкільників. Видатний чеський

педагог Я. Коменський (1592-1670) зробив великий внесок у розроблення питання про роль природи у вихованні дітей. Людина, на його думку, частина природи і повинна розвиватися за законами природи. Правильне виховання, за Я. Коменським, має будуватися відповідно до природи дитини, її можливостей. Я. Коменський вважав, що вже з раннього віку слід давати дітям потрібні знання про природу, які є такими ж важливими для розумового розвитку дітей, як і знання мови, математики тощо [16].

Учись у природи, спостерігай за її життям – ця мудра філософія народу, що знайшла широке відображення в народних прислів'ях, казках, легендах, піснях, народному календарю й обрядовості, які необхідно використовувати для виховання та навчання молодшого покоління.

Проблема виховання людини, здатної гармонійно взаємодіяти з природним середовищем, що її оточує, розглядається в умовах сьогодення як одна з найбільш пріоритетних [7].

Екологічне виховання дітей дошкільного віку – це систематична діяльність педагогів та дітей, спрямована на розвиток у дитини знань про природу, ціннісного ставлення до навколишнього середовища, практичних умінь і навичок.

Дошкільник вік – це найважливіший етап у розвитку дитини, який передбачає становлення екологічного світогляду та взаємодію з природним середовищем.

Формування екологічних знань слід поєднувати з навчально-виховним вихованням у дітей любові до рідного краю, його звичаїв і традицій, історії, формування усвідомленої поведінки до світу природи, знань про природу, берегти і зберігати природні багатства.

В.О. Сухомлинський писав: «Світ дитини – це насамперед природа, яка оточує її в дитинстві, піклування матері і батька, казка, пісня. Спогади про цей світ складаються на все наступне життя, надають емоційного забарвлення усім прагненням, помислам, поривам».

Видатний педагог підкреслював, що природа – найкращий вихователь дитячої душі. Свої заняття «Школи радості» він проводив під відкритим небом на зеленій траві, в лісі чи в полі. На цих уроках він знайомив дітей з явищами природи, тваринним і рослинним світом. Для дітей відкривався світ у яскравих барвах через гру, казку, продуктивну діяльність [11].

Важливе значення в екологічному вихованні дітей дошкільного віку займають екскурсії, завдяки яким діти знайомляться та спостерігають за особливостями і явищами природи. Знаходять взаємозв'язки в природі, вчаться орієнтуватися на місцевості, взаємодіяти з навколишнім світом, спостерігати за народними прикметами, рослинним і тваринним світом. Під час екскурсій влучно використовувати оповідання В. О. Сухомлинського («Що найтяжче журавлям?», «Зайчик і Горобина», «Як Марійка поливала дерева»).

Одним із основних видів навчання і виховання дітей є саме дидактичні ігри з екологічною спрямованістю. Завдяки цим іграм діти вчаться встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, виділяти ознаки явищ і предметів, порівнювати їх за певними ознаками і класифікувати. Це дає дітям змогу розвивати пам'ять і сприйняття, мислення, увагу, уяву, міркувати про життя тварин, комах, рослин, засвоювати нову та цікаву інформацію про природний світ і застосовувати її під час спільних ігор з однолітками, удосконалювати навички діалогічного і монологічного мовлення [17].

Для гармонійного розвитку особистості потрібне живе спілкування з природою. Під час прогулянок на свіжому повітрі доцільно проводити цікаві ігри і завдання, використовуючи при цьому наочний матеріал, дидактичні засоби, ігрові моменти, вдало підібране художнє слово («Покинуте кошеня», «Дуб», «Як визволити джмеля?», «Ранковий вітерець»).

В.О. Сухомлинський писав: «...спостереження мають осмислюватися і запам'ятовуватися. Я прагнув, щоб в усі роки дитинства навколишній світ, і природа постійно живили свідомість дітей яскравими барвами, картинками. Ми йшли в природу вчитися, думати, спостерігати».

Дітей старшого дошкільного віку потрібно вчити бачити красу в різні пори року, милуватися природою, піклуватися та оберігати її, розповідати дітям про правила поведження у природі. Залучати дітей до практичної діяльності (підлити квіти у куточку природи, нагодувати рибок, зробити годівнички для пташок).

Ж. Руссо був прихильником природного виховання, яке відповідало особливостям дітей і було близьким до навколишнього середовища. Ціннісне ставлення дітей старшого дошкільного віку Ж. Руссо вважав, що проявляється на прогулянках, де діти мають змогу бігати, стрибати, задовольняючи природні потреби у рухах, різноманітні ігри з природними та дидактичними матеріалами [15].

Ф. Фребель вважав, що діти дошкільного віку мають більшу частину часу проводити на свіжому повітрі, в саду, в лісі або на лузі. Навчати дітей ціннісного ставлення до природи порівнював із хорошим садом з рослинами, за яким потрібно доглядати, вчасно підливати, вирощувати, вкладати душу. Саме така праця дітей, як догляд за рослинами і тваринами формують пізнання дитини, її почуття і дух, характер і моральні цінності до всього живого. Основні педагогічні ідеї Ф. Фребеля знайшли відображення у книзі «Дитячий садок». Людина, на його думку, повинна працювати і бути до неї готовою. Так само потрібно залучати і організовувати дошкільнят для сумлінної праці, Фребель розробив рекомендації для облаштування городів у дитячих садках, його методичні розробки і понині використовують у закладах дошкільної освіти.

У педагогічній спадщині Марії Монтесорі (1870-1952) важливе місце відводилося природі як засобу розумового, морального розвитку і зміцнення фізичних сил дитини. Природа, особливо в дитячому віці, підкреслювала М. Монтесорі, потрібна для розвитку розуму і тіла, для формування людини, оскільки вона належить природі. Найкращий спосіб зміцнити дитину – організувати її спілкування з природою. Для психічного життя дитини потрібно збагачувати її враженнями від рослин і тварин, спостерігати за

природою. М. Монтесорі наголошувала на створенні в будинках дитини невеликих городів, де діти з чотирирічного віку мали б змогу працювати на клаптиках землі, утримувати курей, голубів. Вона підкреслювала, що ніщо так не розвиває почуття природи, як піклування про живих істот. У дітей збільшується інтерес до спостережень, розвивається відповідальність за життя живих істот [23].

Практика підтверджує, що найбільше дошкільникам доподобли свята і розваги. Саме вони викликають у дітей позитивний емоційний відгук, де створена особлива атмосфера свята, до яких діти готуються з великою радістю.

Вихователям варто якнайчастіше звертатися до народної педагогіки, вивчаючи з дітьми ігри, вірші, казки, оповідання, прислів'я, приказки, пісні, забавлянки, про екологічний зміст яких говорять самі назви: «Прийди, прийди, весно красна», «А ми просо сіяли», «Мак», «Квочка», «Земля, вода, вогонь, повітря». Усі вони так чи інакше пов'язані з природою.

Сутність екологічного світоформування дозволяє створити базис екологічної культури дитини через відкриття її світу, його цілісності та різноманітності, допомагає виховати людину нового складу, яка б зрозуміла характер проблеми, пов'язаної з відношеннями в системі «Людина – природа» [8].

Отже, всі засоби екологічного навчання та виховання дошкільників дають можливість отримати знання і закласти фундамент духовної особистості. Природа – це наш дім, і ми маємо бути мудрими господарями не лише нашої землі, а й своєї долі [25].

Щодо змісту формування ціннісного ставлення до світу природи, слід зазначити, що К.Д. Ушинський зазначав, що логіка природи є найдоступніше і найкорисніше для учнів. А логіка природи, як відомо, полягає у взаємозв'язку, взаємодії складових природи компонентів. Вивчення ж існуючих у навколишньому світі зв'язків служить однією з основних ланок формування ціннісного ставлення до природи. У сучасній психолого-

педагогічній літературі розглядаються окремі компоненти ціннісного ставлення до природи та педагогічні умови їх формування у дошкільнят. Велике значення для застосування ціннісного підходу у формуванні особистості дається в психологічних працях видатних вітчизняних психологів у зв'язку з розглядом проблеми цінності психологічної структури особистості, сформованої у процесі життя людини на основі активного засвоєння соціальних форм свідомості та поведінки [18].

У сучасній сфері освіти формування ставлення до природи виступає найважливішою складовою екологічного освіти, яка, у свою чергу, визнана пріоритетним напрямом у гармонізації відносин людини, суспільства та природи.

Екологічна освіта є багатоаспектним процесом навчання, виховання та розвитку особистості, що включає в себе формування наукової системи знань у галузі взаємодії суспільства та природи; виховання емоційно-чуттєвого світовідчуття світу особистості; формування вольового фактора, без якого неможлива реалізація екологічної культури людини.

Ставлення до природи може мати різні відтінки – дбайливе, турботливе, пізнавальне, естетичне, відповідальне, усвідомле неоправдане, економно-дбайливе та ін.

Розглядаючи питання формування у дітей ціннісного ставлення до природи, автори наголошують, що воно відбувається у процесі екологічного виховання, і основна роль цьому належить освітнім організаціям, що передбачає створення цілісної системи екологічних уявлень з розвитком естетичних почуттів та участю дітей у практичній екологічній діяльності [3].

Питання виховання ціннісного ставлення до світу природи розглядається педагогами та психологами. Вони наголошують, що ціннісне ставлення до природи – важливий напрямок розвитку дітей старшого дошкільного віку, який за умови правильної організації педагогічної роботи, сприяє розвитку пізнавальних процесів, що виховує у дітей ціннісну картину

світу, формує екологічну свідомість – дбайливе ставлення до навколишнього світу природи [36].

1.2. Актуалізація екологічної освіти у навчанні та вихованні дітей старшого дошкільного віку

Екологічна освіта набуває дедалі більшої актуальності у навчанні та вихованні дітей старшого дошкільного віку, так як займає важливе місце серед проблем сучасності, що турбують людство.

ЗДО є першою сходинкою для збагачення дітей знаннями про навколишнє середовище, перше знайомство з природою, її багатствами, формування естетичного ставлення до неї.

Одним із пріоритетних напрямків у вихованні та освіті дітей є охорона нашого довкілля. Екологічна грамотність, дбайливе ставлення до природи стали аналогом виживання людини на планеті. Таким чином, екологічна освіта є актуальним та головним завданням нашої держави. Екологічне виховання – один із основних напрямків у системі освіти. Це спосіб впливу на почуття дітей, їх свідомість, погляди та уявлення. Працюючи з дітьми дошкільного віку, ми, педагоги, помічаємо і бачимо, що діти мають потребу у спілкуванні з природою. Під час перебування дітей у дитячому садку їм надається досить багато інформації про природу рідного краю, діти вчаться спостерігати, співпереживати, розуміти, що наша Земля не може існувати без рослин, оскільки вони прикрашають нашу планету, допомагають нам дихати, є ліками від багатьох хвороб. У зв'язку з цим, педагогам належить спільна з дітьми робота з розширення перспектив пошуково-пізнавальної діяльності у природі: вміти правильно поводитися у навколишньому середовищі, прагнути нових знань і відкриттів під час спілкування з природою. Основне завдання кожного сучасного дитячого садка – цілеспрямована соціалізація особистості дитини, навчання норм поведінки, розвиток загальних уявлень про навколишній світ [45].

Принципове значення в педагогіці і психології має положення про те, що ставлення до природи набуває риси відповідального тільки при умові всебічного екологічного виховання особистості з дошкільного віку до глибокої старості [4]. У системі екологічної освіти дошкільників педагоги враховують той факт, що ставлення до природи включають такі аспекти. Перший виражає ставлення до природи як предмета матеріального виробництва, об'єкта праці та життєдіяльності людини. Другий – як ставлення до особистих природних даних, до свого організму, який включений в систему екологічної взаємодії. Третій показує ставлення людей до діяльності, пов'язаної з вивченням і охороною навколишнього природного середовища [9].

Відповідальність за навколишнє середовище пов'язана з такими якостями дитини, як самоконтроль, цілеспрямованість, критичне ставлення до себе та інших, передбачення наслідків своїх дій в природі. Відповідальне ставлення до навколишнього середовища дитини старшого дошкільного віку це екологічна відповідальність, елемент свідомості і залежності своїх дій та вчинків.

Засвоєння екологічних знань повинно супроводжуватися емоційними переживаннями дошкільника та сприяти становленню екологічної відповідальності за природу.

Екологічні переконання – це суб'єктивне відношення людей до природи, яке розкриває знання про її значення для людини, про організованість та еволюцію природи, чуттєво пережиті і включені в ті аспекти свідомості, що пов'язані з розумінням ідей бережливого гуманного ставлення до природи. Як будь-які моральні переконання, екологічне переконання сучасної дитини дошкільного віку повинно будуватися на основі принципів загальнолюдської свідомості [4].

Моральне формування особистості, а також її формування відповідального ставлення до природи, базується не тільки на вимогах, а і на знанні взірців моральної поведінки, на порівнянні своїх дій і вчинків з

такими зразками та їх оцінкою. Цей внутрішній процес приводить до створення оцінних відносин, зумовлюючих моральні, естетичні, юридичні та інші критерії вчинків і переживань людини. Отож формування у дошкільників відповідального ставлення до природи досягається за умови їх участі в різноманітних навчальних та життєвих ситуаціях, де необхідно приймати екологічно правильне рішення [46].

Педагогічний процес у ЗДО повинен бути спрямований на формування психологічних властивостей дитини дошкільного віку, діяльності та мотивів поведінки, соціальної обумовленості до природи. Слід комплексно забезпечити активне спілкування дітей з навколишнім середовищем, формувати екологічну поведінку та погляди про природу, розвивати уміння бачити красу навколо і милуватися нею [10].

Потрібно цілісно сформуванати вимоги екологічного виховання, а саме:

- виховання гуманного ставлення до природи;
- формування естетичного відчуття прекрасного у природі;
- розвиток уявлень та взаємозв'язки у природі;
- формування та засвоєння елементів екологічної культури.

В.О. Сухомлинський довів, що природа не виховує дитину, а лише активна взаємодія з нею. Екологічні знання потрібно втілювати на практиці, недостатньо самих лише знань. Тому так важливо, щоб дошкільники брали активну участь у збереженні та збагаченні довкілля.

Дітей старшого дошкільного віку потрібно вчити милуватися красою природи у різні пори року, спілкуватися і жити в гармонії з природою. Обов'язково залучати дітей до практичної діяльності, вчити дітей виявляти турботу за навколишнє середовище. Підтримувати дітей за незначні, але такі важливі досягнення, радіти разом з ними, захоплюватися красою рідного міста, селища.

Проблема формування екологічної свідомості дітей полягає в тому, що це проблема навколишнього середовища, а також розглядається як екологія

особистості, де потрібно поєднувати всі завдання екологічного виховання на розвиток інтересу, прагнення до пізнання природи; виховання любові, чуйності, доброзичливого ставлення до природи; виховання правильної культури поведінки та відповідальності за свої вчинки у природі; формування навичок та вмінь піклуватися про об'єкти природи.

Відповідальне ставлення дитини дошкільного віку до природи ми розглядаємо як аспект утвердження відповідальності в якості стійкої риси характеру особистості. Екологічна відповідальність як внутрішня якість, як елемент свідомості є формою прийняття системи відповідальної залежності людини та природи. Вона характерна у вищій мірі позитивним відношенням до суспільних потреб і заснована на глибокому розумінні своїх вчинків, в усвідомленні цінності та соціальної ролі в екологічній ситуації [13].

Пізнавально-дослідницька діяльність дошкільнят – це активність дитини, спрямована на досягнення особливостей об'єктів природного та предметного світу, зв'язків між об'єктами, явищами, їх упорядкування та систематизацію.

Пізнавально-дослідницька діяльність дітей здійснюється різними способами: методом спроб і помилок, у вигляді дослідів та експериментів з об'єктами природи, спостережень, питань, що задаються дорослому, евристичних міркувань, припущень.

У практиці роботи дитячого садка пізнавально-дослідницька діяльність дошкільнят виявляється у вигляді дитячого експериментування з об'єктами природи.

В даний час існує багато посібників, в яких широко представлені різноманітні досліді, і педагогу важливо перевести їх зміст у технологію роботи з дітьми. Для цього необхідно продумати умови постановки проблемного завдання, сформулювати питання так, щоб у дітей виникли різні припущення, підготувати умови для перевірки кількох із них, забезпечити процес самостійного пошуку дітьми правильного рішення. В результаті за

допомогою узагальнюючого питання необхідно стимулювати дітей до висловлювання правильного висновку [17].

Педагогічна технологія розвитку дослідницької активності дітей старшого дошкільного віку в процесі експериментування полягає в послідовному переході від етапу до етапу. Мотиваційно-орієнтовний етап спрямовано на актуалізацію інтересу дітей до дослідів. Увага приділяється радості відкриття, створенню групи позитивної атмосфери, ситуацій, викликають інтерес, подив, емоційний відгук в дітей (фокуси, проблемні ситуації, прийоми ТРВЗ). Змістовно-діяльний етап спрямований на розвиток вміння дітей вирішувати все більш складні проблемні ситуації в умовах експериментування, що ускладнюється.

Експерименти, досліді та евристичні міркування завжди здійснюються дітьми на основі наявних у них уявлень, тому важлива організація спостережень із дошкільнятами.

Спостереження – складна пізнавальна діяльність, що дозволяє розпізнавати властивості, якості предметів та явищ, виділяти їх індивідуальні, характерні чи суттєві ознаки, встановлювати зв'язки та відносини, в яких вони перебувають. Також спостереження включає і інтерпретацію, осмислення одержуваної інформації [21].

Навчання дошкільнят моделювати має перебувати у тісному зв'язку з обстежуваними діями. Важливо навчати дітей планомірно вести аналіз та порівняння об'єктів чи явищ природи. Наприклад, при порівнянні двох рослин спочатку обстежити та моделювати ознаки квітки або листка, а потім стебла, кореня. При обстеженні та виділенні ознак кожен із них слід називати точним словом.

В даний час в галузі екології розглядаються нові тенденції та проблеми, що свідчать про необхідність виходу екологічного виховання на якісно новий рівень та вдосконалення технологій та методик навчання. Перед педагогами стоїть завдання вже у дошкільному віці формувати в дітей навички самостійності, активності, ініціативності у пошуку відповіді питання, зборі

інформації, експериментуванні та застосуванні отриманих знань, умінь і навичок.

Інтеграції екологічного змісту з іншими освітніми областями служить метод проектів. Екологічні проекти надають дошкільникам можливість вивчити той чи інший об'єкт різнобічно, побувати у ролі дослідника, зрозуміти, як багатогранне те чи інше природне явище. Проекти екологічного змісту можна зарахувати до дослідницьких.

Дослідницькі проекти передбачають перевірку припущень із використанням різних способів пізнання (спостереження, експеримент).

Особлива педагогічна значимість проекту полягає в практичній цілеспрямованості дій, у можливості формування власного життєвого досвіду дитини, заснованого на його інтересах. Проектна діяльність дозволяє інтегрувати відомості з різних галузей знань для вирішення проблеми та застосувати їх на практиці. Участь в екологічних акціях, суботниках, озелененні, робота з природоохоронних проектів – це унікальна можливість для дітей та батьків проявити себе, принести користь навколишній природі.

Впровадження у практику методу проектної діяльності стало одним із основних засобів екологічного виховання дошкільнят. Включення дітей у проектну діяльність дозволяє виховати самостійну та чуйну особистість, розвиває творчі засади та інтелектуальні здібності, формує цілеспрямованість, наполегливість, вчить долати виникаючі труднощі та проблеми, спілкуватися з однолітками та дорослими. Так як дітям важко самостійно знайти протиріччя в навколишньому, сформулювати проблему, визначити задум проекту у виховно-освітньому процесі, проектна діяльність носить характер співробітництва, в якому беруть участь діти та педагоги, а також залучаються батьки та інші члени сім'ї. Досвід самостійної діяльності, отриманий дитиною у дошкільному віці, розвиває у ньому впевненість у своїх силах [24].

Співпраця з сім'ями дітей у питаннях екологічного виховання, спільно організовані заходи не лише допомагають забезпечити єдність та

безперервність педагогічного процесу, але вносять у цей процес необхідну дитині особливе позитивне емоційне забарвлення. Протягом усього періоду роботи з дітьми організується робота з батьками з метою підвищення їхньої професійної компетенції в галузі екологічної освіти.

Діяльність з догляду тварин і рослин є для дитини проявом турботи, актом допомоги живому, гуманності.

Технологія організації праці в природі здійснюється в логіці організації трудової діяльності дітей – від знайомства з працею дорослого, догляду за тваринами та рослинами, до навчання посильним способам догляду та самостійного здійснення трудової діяльності в природі.

Велике значення з екологічного виховання старших дошкільнят грає куточок групи.

У цьому куточку розміщуються природні об'єкти для догляду та спостереження за ними. Як правило, це акваріум, клітка з папугою чи хом'ячком. Звичайно, різноманітні рослини. Тут же знаходяться книги, ілюстрації, що містять інформацію про ці об'єкти, предмети догляду за ними. Зміст тварин та вирощування рослин у групах дозволяє вихователю організовувати тривалі спостереження та використовувати одні й ті самі об'єкти для різних цілей. Велику увагу на дитину впливає можливість постійно спілкуватися з живими істотами і піклуватися про них [27].

У куточку часто організуються чергування, діти виконують доручення, пов'язані з доглядом тварин і рослин.

Важливість екологічного виховання зумовлена наявністю екологічної кризи, через інтенсивне використання людством ресурсів природи. Вихід з екологічної кризи можливий за умови формування основ екологічної освіти, починаючи із дошкільного віку, що вважається складовою екологічної культури особистості.

Отже, становлення екологічного світогляду відбувається поступово протягом усього життя людини, починаючи ще з дитячих років. Тому екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку є актуальною

проблемою сучасності, так як саме в дошкільному віці закладаються основи екологічної культури та свідомості, що впливають на поведінку у природі

1.3. Складові ціннісного ставлення до природи дітей старшого дошкільного віку

Проблема формування емоційно-ціннісного ставлення до природи активно розглядалася вченими, психологами, практиками. У філософії ставлення розглядалося, як взаємозв'язок між речами чи як окремий випадок відносин. У психології «ставлення» постає як практична дія до об'єкта. Основною характеристикою відносин є особистісний сенс, який набуває об'єкт для людини [31].

Державна політика в галузі освіти, переорієнтувавшись на його гуманізацію та гуманітаризацію, не мислиться без формування екологічних якостей особистості. Екокультурна освіта, під яким розуміємо навчання, виховання та розвиток, виникло у зв'язку з необхідністю такого пристосування людини до природи, яке гармонізувало б ставлення як суспільства, так і людини до природи.

Сучасна екологічна ситуація вимагає перегляду погляду природу як у об'єкт, зовнішній стосовно людини. Не може розумний громадянин будувати свій матеріальний добробут та душевний комфорт на нещастя природи – один із головних орієнтирів гуманітарних технологій. Чи зможе людина отримати обов'язкове для будь-якого живого організму властивість екологічного самозабезпечення? Від цього залежить бути йому на Землі чи не бути. Таким чином, у формуванні стрижневої позиції безпеки життя виступає екологічна культура особистості. Тому цінність життя стає критерієм екологічності [1].

Загалом йдеться про виховання покоління, здатного, екологічно грамотно взаємодіяти з природою, керуючись гуманним ставленням до неї. Тому, виховання емоційно – ціннісного ставлення до природи в дітей віком

дошкільного віку, визнаного початковим етапом становлення екологічно спрямованої особистості, одна із актуальних проблем сучасної педагогіки.

На підставі огляду теоретичних джерел можна сказати, що підвищення рівня ціннісного ставлення до природи обумовлюється повнотою наукових уявлень та знань про своєрідність процесу екологічного виховання на кожному віковому етапі та його практичним застосуванням з урахуванням виявлених вікових особливостей. У зв'язку з цим коротко охарактеризуємо вікову специфіку старшого дошкільного віку.

Старший дошкільний вік, що має вікові межі від 5 років до початку сьомого року життя, є останнім періодом дошкільного віку, коли у психіці дитини з'являються нові освіти, що стосуються довільності психічних процесів (таких як увага, пам'ять, сприйняття і т.д.) і впливає звідси здатності дитини керувати своєю поведінкою, а також змін у уявленнях про себе, у самосвідомості та в самооцінці [35].

Завдяки такій вирішальній зміні, як формування довільності, цілі діяльності старшого дошкільника переходять від використання та зміни зовнішнього середовища, що оточують дитину предметів, до оволодіння своєю поведінкою.

У період старшого дошкільного віку значні зміни відбуваються в розумовому розвитку дитини. У зазначених процесах важливу роль відіграють такі фактори як особливості загального психічного розвитку, організація нової системи психічних функцій, де значне місце відводиться мисленню та пам'яті дитини. Діти навчаються уважно спостерігати явища природи та встановлювати елементарний зв'язок між ними. У той самий час, як свідчать С.Д. Дерябо та В.А. Ясвін [42], у віці 5-6 років у дитини відношення до природи має суб'єктивний характер. Ще в 20-30-х роках ХХ ст. Ж. Піаже встановив, що основною рисою пізнавальної діяльності дошкільнят є егоцентризм, який призводить до того, що дитина чітко не диференціює своє «Я» і навколишній світ, суб'єктивне та об'єктивне, переносить реальні зв'язки між явищами світу у власні внутрішні

спонукання. Оскільки все природне включається дошкільником у сферу «людського», то в нього формується «суб'єктна установка» по відношенню до природних об'єктів, і належить до них як до суб'єктів» [45].

В.С. Мухіна стверджує, що досягненням старшого дошкільного віку є розвиток різних видів діяльності: ігровий, художній, трудовий. Активно розвивається пізнавальна діяльність [12].

Діти старшого дошкільного віку вже досить активно взаємодіють з природою, у спостереженнях та експериментах виявляють активність та ініціативу. В результаті значно розширюються, уточнюються та систематизуються їх знання та уявлення про природу, формуються елементарні та складніші поняття.

Виникає потреба у взаємодії з природою, діти 5-6 років вже здатні самостійно здійснювати догляд за рослинами та тваринами, що знаходяться поруч із ними. Дошкільник уже не лише дотримується правил поведінки у природі, а й починає виявляти уважність до нового, невідомого йому природного оточення [6].

Оформляється формування особистості дошкільника, визначаються його самосвідомість та світовідчуття. Старший дошкільник може не лише орієнтуватися та діяти в плані конкретних миттєвих стимулів, а також встановлювати зв'язки між загальними поняттями та уявленнями, які не були отримані у його безпосередньому досвіді. Дошкільнята вже починають аналізувати вчинки, які можуть завдати шкоди живому, і які допомагають зберегти та відновлювати природу.

Маленька дитина пізнає світ із відкритою душею. Природу діти сприймають дуже емоційно. Емоції у період грають велику роль формуванні методів і прийомів оволодіння діяльністю. Крім них, виключно важливу роль у становленні особистості дитини відіграють моральні емоції: гуманність, чуйність і т.д. [22].

Великі педагоги минулого (Я.А. Коменський, М. Монтессорі, І.Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо та ін.) особливо наголошували на необхідності виховання гуманних почуттів дітей засобами природи.

Вітчизняні педагоги та просвітителі (К.Д. Ушинський, В.Г. Белінський) виступали за спілкування дітей з природою з метою формування їхнього світогляду. Ці педагоги розглядали і позитивний вплив наукових знань про природу формування моральних якостей особистості, які визначають поведінку дітей у природі. Спілкування з природою викликає в дітей емоційний відгук, прояв симпатії до світу, прагнення наблизити його до себе, пізнати, зрозуміти. У процесі спілкування з природою та розвитку емоційної чуйності у дітей формується вміння та бажання активно берегти та захищати природу, брати участь у створенні необхідних умов для нормальної життєдіяльності живих істот, усвідомлено виконувати норми поведінки у природі.

Для дошкільнят характерно [28]:

- цінності та почуття утворюють сплав, що є «єдністю афекту та інтелекту», на основі якого дитина взаємодіє з природою;
- засвоювані ціннісні установки та почуття стосовно природи поступово стають регулятором поведінки та діяльності, при цьому чуттєве регулювання є провідним;
- індикатором емоційно-ціннісного відношення є прояви ціннісних якостей особистості та почуттів безпосередньо в реальній діяльності та реальній поведінці;
- позитивні (гуманні) цінності у відносинах «людина – природа» складаються на основі позитивних почуттів та емоцій, включаються в емоційно-ціннісну сферу особистості дошкільника і стають мотивами поведінки та діяльності по відношенню до природи. Ціннісне ставлення до природи у дітей дошкільного віку можна визначити як ціннісні норми, установки, правила взаємодії дитини з природним оточенням і переживання

при цьому почуття. Показниками ціннісного ставлення у своїй є емоційно-чуттєвий, когнітивний і поведінковий компоненти.

У 5-6 років дитина вже має уявлення про навколишнє середовище та у нього вже вироблено певне до природи ставлення, тому саме у старшому дошкільному віці вже можна глибше вивчати питання екології, формувати уявлення про взаємозв'язки природних об'єктів та явищ.

Дитина починає виявляти такі риси характеру, як співпереживання, увагу до турбот і проблем навколишнього світу і, як наслідок, надання допомоги нужденним.

До особливостей даного віку можна віднести емоційне, наочно-образне, наочно-чуттєве сприйняття навколишнього світу. Дитина вже може усвідомлено виділити себе з природного світу, досить непогано орієнтуватися в ньому, визначати, що добре, а що погано [20].

Причинно-наслідкові зв'язки у світі природи, специфіку поведінки тварин і життя рослин старші дошкільнята знають поки недостатньо добре. Наприклад, вони знають, як тварини пересуваються, чим харчуються, але не можуть пояснити, як захищаються від ворогів, чому мають те чи інше забарвлення. У деяких знання про тваринний світ закінчуються домашніми тваринами, багато хто вагається у вирішенні питань щодо догляду за тваринами та рослинами. Багато дошкільнят добре знають інформацію про те, що восени листя опадає з дерев, але чому так відбувається – пояснити не можуть. Достатньо поверхово діти знають про будову рослин, їх призначення [19].

Ціннісне ставлення до світу природи у дошкільнят ще не носить узагальненого характеру – це ставлення до тих конкретних об'єктів та явищам, що входять у простір їхньої життєдіяльності.

Формуючи ціннісне гуманістично спрямоване ставлення до природи, слід керуватися тим, що ставлення до природи є ставленням до самого себе, адже людина живе в природі, а природа живе у людині. Метою морально-

ціннісного ставлення до природи є виховання відчуття цінності життя, унікальності кожної форми його вияву.

Можна зробити висновок про те, що дошкільне дитинство та старший дошкільний вік зокрема – початковий етап формування особистості людини, її ціннісної орієнтації у навколишньому світі. У цей період закладається позитивне ставлення до природи, «нерукотворного світу», до себе та оточуючих людей. Саме на етапі дошкільного дитинства дитина отримує емоційні враження про природу, накопичує ставлення до різних форм життя, тобто у неї формуються першооснови екологічного мислення, свідомості, закладаються початкові елементи ціннісного ставлення до природи як частина екологічної культури.

Отже, основним завданням педагогів та батьків є створення умов, що впливають на розвиток емоційної сфери дітей, і яка, у свою чергу, має велике значення для регулювання правильної поведінки у навколишньому середовищі. Те, як дитина ставитиметься до цього світу, чи навчиться бути люблячим і розуміючим природу, що сприймають себе як частина єдиної екологічної системи багато в чому залежить від дорослих, які беруть участь у його вихованні [10].

Реалізувати це завдання можна через використання всього спектра методів і форм роботи з дітьми старшого дошкільного віку. Основним методом ознайомлення із природою є спостереження. Будь-яке спостереження – це пізнавальна діяльність, що вимагає від дітей уваги, зосередженості, розумової активності, тому вони є короткочасними. У ході спостереження навколишнього дитина починає розуміти, що добре, а що погано; всім серцем переживає добре та зле; вчиться відчувати гарне і негарне, вчиться «говорити» з птахом та квіткою, сонцем та вітром та любити їх. На прогулянці велика увага приділяється спілкуванню дітей із природою: з деревами, птахами, комахами. Не можна прищепити емоційне ставлення до природи за книгами та малюнками. Дитині потрібно відчутти запах трави після дощу або прілого листя восени, почути спів птахів. Під час

прогулянок та екскурсій діти знайомляться з таненням снігу, набуханням бруньок, появою трави тощо. Тут же організуються різноманітні ігри з природним матеріалом — піском, глиною, водою, льодом, листям (дидактичні ігри «Знайди такий самий листок», «Збери букет»). У дошкільнят накопичується чуттєвий досвід, вони бачать природні явища у природних умовах у всіх зв'язках та відносинах. На прогулянках діти відчують задоволення від спілкування з природою.

Систематично проводяться спостереження за погодою: діти розглядають небо, уточнюють характер опадів, наявність вітру чи його відсутність, по одягу визначають ступінь тепла та холоду.

З метою закріплення поглядів на світі природи, отриманих дітьми під час спостережень, використовуються різні типи графічних моделей: «календарі природи», «календарі – ширми».

У процесі спостережень здійснюється ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із залежністю об'єктів живої природи від неживої. Найбільш доступними є спостереження за птахами, комахами, рослинами, які перебувають у оточенні дітей. У результаті спостереження увага дітей скеровується як зміна поведінки тварин, а й у розуміння причин таких явищ. Наприклад, підводячи дітей до розуміння залежності стану рослинності від сезонних змін, дітям пропонуються питання: «Чому восени жовтіє і опадає листя?», «Чому восени засихає вся зелень?». Самостійно знаходячи відповіді, дошкільнята встановлюють зв'язок активності сонця з температурою повітря та зміною стану рослин [12].

Недоступні спостереженню зв'язки та залежності, що у природі, розкриваються у процесі використання ілюстративно-наочного матеріалу: дидактичних картин, репродукцій, відеофільмів. У процесі спостережень намагаємося показати дітям, що стосовно тварин вони займають позицію сильнішого боку. При цьому, на думку З.П. Поганих, важливо «не підкреслити перевагу дитини над беззахисністю тварини, а викликати бажання їй захищати». Для здійснення цієї мети на прогулянці пропонуємо

дитині покласти свою руку поруч із мурахою, жуком та порівняти їх за величиною.

Великі можливості у вихованні екологічних почуттів щодо навколишнього світу закладено в іграх. Саме гра дозволить задовольнити дитячу допитливість, залучити дитину до активного освоєння навколишнього світу, допомогти їй опанувати способи пізнання зв'язків між предметами та явищами. У формуванні в дітей віком емоційного ставлення до природи використовуються різні види ігор [38].

Розвинути позитивні емоції по відношенню до природи допомагають ігри-перетворення, спрямовані на виникнення у дитини емпатії до тварин, рослин, об'єктів неживої природи. Наприклад, рухливі ігри: «Квочка і курчата», «Росте квітка».

Для закріплення уявлень про свійських та диких тварин використовуються дидактичні ігри: «Знайди за описом», «Чий малюк?», «Домашні та дикі тварини». Дидактичні ігри: «Вгадай на смак», «Овочі та фрукти», «Четвертий зайвий» – служать для закріплення уявлень про овочі та фрукти.

У предметних іграх (з використанням листя, насіння, овочів, кімнатних рослин) уточнюються та збагачуються уявлення дітей про властивості та якості об'єктів природи.

Велике значення для розвитку дошкільнят мають творчі ігри, пов'язані з природою. Одним із видів творчих ігор є будівельні ігри з природним матеріалом (пісок, глина, каміння). Вони дозволяють дитині пізнавати властивості матеріалів, удосконалювати свій чуттєвий досвід [34].

У сюжетно-рольових іграх діти відбивають свій досвід, знання, набуті у взаємодії зі світом природи. Самостійний характер творчих ігор дошкільнят допомагає вихователю виявити рівень екологічних знань та ціннісне ставлення до природи.

Велике значення надається дослідницькій діяльності дітей. Дитяче експериментування сприяє розширенню кругозору, збагаченню досвіду

самостійної діяльності, саморозвитку дитини. Засвоєння системи наукових понять, придбання експериментальних способів пізнання навколишньої дійсності, дозволяє дитині стати суб'єктом навчання, навчитися вчитися, що є одним із аспектів підготовки до школи, дозволяє розвинути інтелектуальну активність, пізнавальну культуру та ціннісне ставлення до реального світу.

Широко використовуються такі методи як розповідь про природу та бесіда з різними дидактичними цілями: для уточнення, поглиблення, узагальнення та систематизації знань старших дошкільнят, формування ціннісного ставлення до природи.

Велику роль у вихованні ціннісного ставлення до об'єктів природи надається праці. Виконуючи трудові доручення, діти знайомляться із властивостями та якостями, станом об'єктів природи. У процесі праці формуються практичні навички догляду за рослинами у куточку природи, на квітнику та городі. Для узагальнень отриманих уявлень широко використовуються свята та розваги [25].

Таким чином, використані в практичній діяльності форми та методи екологічного виховання можна розглядати як єдину систему формування у дітей старшого дошкільного віку ціннісного ставлення до природи.

Слід зазначити, що з ефективності здійснюваної системи роботи велике значення має предметно-розвиваюче середовище групи. Зміст куточку природи у старшій групі: кімнатні рослини, календар погоди та природи, альбоми пори року, гербарії, книги, ілюстрації, колекція насіння та плодів, дидактичні ігри, природний та дидактичний матеріал, обладнання для організації праці в природі, різні моделі. Для самостійної експериментаторської діяльності дітей створено міні-лабораторію. Для формування знань про характерні особливості пори року використовуються підвісні модулі (хмарка з крапельками, сонце, хмарка зі сніжинками). Залежно від теми, що вивчається, в групі оформляються макети: «У бабусі в селі», «Лісові жителі», «Город і сад», «Пташиний двір».

До роботи з формування ціннісного ставлення до природи залучають і вихованців. Для них організуються різноманітні консультації, семінари, виставки, фотовиставки. Оформляються папки-пересування, папки-розкладачки, експрес-листи. Мамаи вихованців допомогли пошити зимовий одяг для ляльок, тати – годівниці для птахів [34].

Вважаю, що обраний нами пріоритетним екологічний напрямок у роботі з дошкільнятами – перспективне та найважливіше завдання. У процесі спілкування з природою у дітей виховується емоційна чуйність, формуються вміння та бажання активно берегти та захищати природу, бачити живі об'єкти у всьому різноманітті їх властивостей та якостей, розуміти важливість охорони природи, усвідомлено виконувати норми поведінки у ній.

Розвиток естетичних, моральних та інтелектуальних почуттів відбувається не шляхом «природного дозрівання» [37], а завдяки середовищу де виховується дитина. Виховний вплив у старшому дошкільному віці спрямований на формування ставлення до природи, також закладаються основи екологічної культури дитини.

Екологія – це наука про взаємозв'язки між живим та неживим у природі. Тому, так важливо сформувати в дітей дошкільного віку ці знання та уявлення про навколишнє середовище, зрозуміти всі компоненти природи, усвідомити самоцінність, відчути себе її частиною [29].

Видатний український педагог В. Сухомлинський (1918-1970) важливого значення надавав природі як засобу фізичного, розумового, морального та естетичного виховання. У його виховній системі, яка базується на ідеї «гармонії педагогічних впливів» чітко пов'язані природа – праця – співпереживання – творчість – слово – краса. У творах видатного педагога природа визначається, як провідний фактор виховання. Він писав: «Природа не лише об'єкт пізнання, не тільки сфера активної діяльності наших вихованців, а частина їхнього буття, взаємовідносин всього ладу їхнього життя». Але цього замало, для повноцінного розвитку потрібне живе спілкування з природою, тому більшість занять вихователі повинні

проводити на свіжому повітрі, де діти серед живої природи вчитимуться мислити, думати, спостерігати. Іноді спостереження вихователі пов'язують з працею, це і висаджування в квітнику, сіяння на городі, озелення території деревами і кущами. А ще на території закладу має розміщуватись екологічна стежина. Саме тут діти вчать ся співпереживати, берегти й турбуватися за природу. Це і розвішання годівнички та шпаківні, це і бережливе ставлення до молодих насаджень. Вихователі мають систематично, терпляче впливати на кожну дитину, щоб кожне маля могло усвідомити те, що воно є часточкою природи, а природу треба берегти і любити [44].

Природа стає виховним могутнім фактором лише тоді, коли маленька людина після трьох-чотирьох років навчання ... з подивом приходить до думки: світ навколо мене став багатшим, красивішим і ця зміна світу – моя праця, це я [39].

Ознайомлення дітей з природою в дошкільному віці є невід'ємною складовою освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. Діти повинні жити у світі краси, помічати красу довкілля, гармонійно існувати з природою та раціонально використовувати всі її багатства. В старшому дошкільному віці дитина повинна усвідомлювати всю відповідальність за природу, то у майбутньому зможе відчувати нерозривний зв'язок з нею і діяти заради збереження та відновлення навколишнього середовища. У дітей повинно формуватися усвідомлення того, що людина – це частина природи, яка знає закони природи, дотримується їх та оберігає вже живе та прекрасне на Землі.

Екологічні знання мають бути усвідомлені дитиною, саме в цей віковий період накопичуються зразки поведінки та взаємодії з природою [19].

Діти старшого дошкільного віку повинні засвоїти провідні поняття та ідеї, які стосуються трьох основних напрямків: біологічного, прикладного та соціального.

До біологічної екології належать такі поняття: живий організм, багатоманітність живих організмів, різноманітність середовищ існування (водне, повітряне, наземне, наземно-повітряне, ґрунтове).

Прикладна екологія розглядає проблеми правильного використання ресурсів природи та природоохоронні заходи.

Соціальна екологія вивчає проблеми взаємозв'язку людини з навколишнім середовищем, що допомагає усвідомити своє місце в ньому.

Отже, кожна людина суспільства ще від народження має усвідомити ціннісне ставлення до природи.

Як зазначає В. Скрабець, ставлення людини до природи є одним зі складових компонентів екологічної свідомості в якості предмета екологічної психології, де об'єктивний зв'язок природи і потреб людини знаходять відображення в особистісному внутрішньому світі, забарвлюється ним і набуває певного ступеня значущості. У силу цього практично будь-яке ставлення до природи набуває своєрідність суб'єктивного ставлення [40].

Дорослі мають формувати в дітей екологічну поведінку та підвищувати пізнавальну активність дошкільників, виховання екологічного світогляду та культури, організовуючи процес виховання і навчання. Педагог повинен закласти ідею екологічної єдності, а також враховувати особливості образного мислення дітей старшого дошкільного віку розкривши дітям поняття живий організм [15].

Ціннісне ставлення до природи формується у процесі виховання і виявляється у таких ознаках: самоцінність природи і усвідомлення функцій природи, здатність гармонійно співіснувати з природою, поводитися екологічно безпечно, почуття особистої причетності до збереження природних багатств.

Формуючи ціннісне ставлення до природи, необхідно щоб дитина зрозуміла, що людина і природа взаємопов'язані, тому турбота про природу, його майбутнє, а те, що шкодить природі, завдає шкоди і людині.

Як показують дослідження О.В. Запорожця та М.М. Поддякова, діти старшого дошкільного віку можуть виділяти у процесі предметно-чуттєвої діяльності основні зв'язки між явищами дійсності та відтворювати їх в формі уявлень. Діти за допомогою цієї системи знань вчаться узагальнювати, тобто

виходити в процесі мислення за межі конкретного явища. Усвідомивши потреби живої істоти та необхідність їх задоволення, дошкільник зможе встановити зв'язки між неживими об'єктами природи та живими істотами, а також зрозуміє взаємозалежність між живими організмами. Прикладом таких зв'язків, які доступні для сприймання дітьми, є сезонні зміни в природі: птахи відлітають до теплих країв через відсутність їжі; тварини впадають у зимову сплячку, у них знижується температура тіла і пульс; дерева і кущі скидають на зиму своє листя у зв'язку зі зниженням температури ґрунту чи води та зменшенням кількості світла. Діти, засвоюючи таку інформацію, повинні спиратися на власні органи чуттів: відчутти температуру повітря, почути спів птахів, відшукати та розглянути комах тощо [32].

Увагу дітей акцентують спочатку на прямих зв'язках між конкретними рослинами і тваринами. Потім педагог має допомогти дошкільникам зрозуміти зворотну залежність об'єктів природи один від одного. Щоб діти краще засвоїли нові складні поняття, доцільно використовувати ілюстрації, картинки живої та неживої природи.

Цікавим та творчим для старших дошкільнят є розв'язування проблемних ситуацій. Наприклад, дорослий забирає з певної моделі один із об'єктів (метелика з квітки, равлика з водойми) і пропонує дітям показати причину руйнування екологічного ланцюжка. Або інше завдання де потрібно встановити причинно-наслідкові зв'язки в природі. На фланелеграфі кріпиться зображення рослини (соняшник), діти мають розказати який шлях пройшла насінина, щоб стати соняшником. Що допомагає насініні проростати? Як вода потрапляє до рослини? Яка роль підземних мешканців?

Екологічні зв'язки в природі набагато складніші, але на етапі дошкільного дитинства досить сформувати узагальнене поняття про різноманітність живих організмів та їхню єдність [47].

Вихованню в дітей старшого дошкільного віку ціннісного ставлення до природи сприяють знання із соціальної екології, які можна подати в процесі ознайомлення на занятті таких тем: «Побачити красу природи серцем», «Будь

другом природі», «Як природу збережемо, так здоров'я враз знайдемо», «Секрети Землі».

Особливу увагу слід приділяти проблемам екологічної безпеки. Зазвичай, дітей учать правил безпечної поведінки на дорогах та в поводженні з побутовими приладами, але діти майже нічого не знають про те, як шкідливо для здоров'я гратися біля дороги (через загазованість), поряд зі смітниками, купатися в річках, що знаходяться біля промислових споруд, їсти овочі та фрукти які ростуть обабіч залізничних колій, автошляхів тощо. Поняття екологічної безпеки слід розкривати, подаючи паралельно інформацію про якісний стан повітря, води, продуктів, що були вирощені без хімічних добрив, та їхній вплив на здоров'я людини [26].

Сутність процесу формування ціннісного ставлення до світу природи відбиває перехід загальнозначущої цінності в особистісно значиму, причому остання стає внутрішнім регулятором діяльності та визначає її спрямованість [34]. Так, основним змістом емоційно-ціннісного ставлення до природи є тяжіння в емоціях, переживання самого процесу спілкування з природою, а також, відповідні мотиви та інтереси.

Дослідники встановили, що новим типом ставлення до природи має стати суб'єктно-етичне відношення, яке характеризується особистісною установкою на партнерську взаємодію із живими істотами. Проблема формування такого відношення може бути з успіхом вирішена в процесі екологічного освіти, якщо його методологія передбачає не об'єктивний погляд на природу (як на довкілля), а суб'єктивний – як на цінність, як одухотворений особистістю «світ природи» [11].

Отже, розглянувши основні психолого-педагогічні та методичні підходи, можна зробити висновок, що ціннісне ставлення до світу природи є стійке особистісне освіту, що базується на чуттєво-емоційному сприйнятті природи, характеризується усвідомленням природи як цінності і що включає в себе емоційний, когнітивний та діяльнісний компоненти.

Отже, основне завдання дорослих виховати в дітей старшого дошкільного віку конкретні дії для збереження навколишнього середовища, усвідомлення краси природи як унікального явища в житті людини та дбайливе ставлення до природи в традиціях українського народу. Емоційно-ціннісне ставлення дітей до природи сприймається як комплексне поняття, цілісне світу, заснований на досвіді, здобутому у процесі діяльності та з урахуванням набутих цінностей суспільної свідомості.

Висновки до розділу 1

Дотримання всіх етапів проектування процесу формування емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку забезпечило такі результати: підвищився інтерес до об'єктів природного світу; з'явилися яскраві емоційні реакції на природні об'єкти, бажання дотримуватись норм і правил поведінки у навколишньому середовищі, спрямованість на збереження цінностей природного світу; збільшилася кількість дітей орієнтованих на ціннісне ставлення до природи; суттєво підвищилася потреба дошкільнят у самовираженні, що виявлялося у побажаннях висловити ставлення до природи.

Підбиваючи підсумки першого розділу роботи, слід зазначити, що у дошкільному віці закладається як основа у розвиток особистості дитини, а й більшість цінностей, які включають і ставлення до природи. Як виявлятиметься ставлення, залежить від дорослих. Успішно організоване предметно-розвиваюче середовище дозволяє навчити дітей сприймати красу природи, прищепити милосердя та співчуття до рослин та тварин, розуміння необхідності прояву емоційно-ціннісного ставлення до природи.

РОЗДІЛ II

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО

2.1. Дослідження рівнів сформованості ціннісного ставлення дітей старшого дошкільного віку

Експериментальною базою дослідження було обрано заклад дошкільної освіти «Дзвіночок» с. Кисоричі, Рівненської області. Дослідна робота здійснювалась упродовж 2021-2022 рр. Загалом у дослідженні взяли участь 42 дитини старшого дошкільного віку (5-7 років).

Емпіричне дослідження здійснювалося у кілька етапів, а саме:

На I (попередньому) етапі було проведено аналіз науково-дослідної та навчально-методичної літератури з проблеми дослідження, здійснено підбір методик дослідження.

II етап – констатувальний – діагностика сформованості ціннісного ставлення до природи у старших дошкільнят.

III етап – формувальний – практична робота в експериментальній групі з реалізації педагогічних умов з метою формування у дітей ціннісного ставлення до світу природи.

IV етап – аналітичний – проведення контрольної діагностики включив у себе обробку та аналіз отриманих результатів контрольного тестування, порівняння з констатувальною діагностикою, формулювання узагальнюючих висновків.

У ході констатувальної діагностики було застосовано такі методики.

1. Методика бесіди «Ціннісне ставлення до природи» [30]. Мета – виявлення рівня розуміння дитиною цінності світу природи та природних об'єктів (когнітивно-ціннісний компонент).

Тест, що застосовувався нами для старших дошкільнят, включає бесіду з 7 питань. Діагностика проводиться індивідуально, випробуваній дитині

зачитується початок пропозицій, а потім він повинен закінчити їх так, як спаде йому на думку – швидко, не замислюючись. Відсутність відповіді вважається негативною.

Час виконання: 10-15 хвилин. За підсумками виконання завдання виділяють рівні: високий, середній та низький.

Високий рівень розуміння дитиною цінності природних об'єктів характеризувався вмінням дитини правильно відповісти на всі питання, пояснити свою позицію, впевнено відповідати на ці запитання.

Середній рівень – дитина показала неповне, неглибоке розуміння цінності природних об'єктів, який не завжди може аргументувати свою позицію, що іноді використовує односкладові відповіді. Системність та узагальненість знань простежується слабо, потрібна допомога вихователя. Кількість правильних відповідей – не менше 5.

Початковий рівень – дитина не розуміє цінність природних об'єктів, відповідає невпевнено, з довгими паузами, за допомогою навідних питань дає відповідь, у більшості випадків односкладова, обґрунтувати свої відповіді не може. Кількість правильних відповідей – від 1 до 4.

Повністю методика наведено в Додатку А.

2. Методика виявлення характеру ставлення до світу природи.

Мета – виявлення ставлення до природи лише на рівні поведінкових установок.

Старшим дошкільникам пропонувалися три ситуації, пов'язані зі світом природи і можливою поведінкою в конкретній ситуації, у кожній з яких дитина повинна зробити певний вибір і пояснити його мотив.

Критерії виконання завдання такі: при аналізі відповідей дітей оцінюється, наскільки стійкий інтерес у дитини до завдання, чи виявляє співчуття і діяльне співпереживання об'єктам природи, пропонує позитивні рішення ситуації.

В результаті обробки отриманих результатів визначаються рівні ставлення дитини до світу природи: високий рівень (3 бали), середній рівень (2 бали) та низький рівень (1 бали). Час виконання: 10-15 хвилин.

Далі охарактеризуємо результати діагностики сформованості ціннісного ставлення до природи контрольної та експериментальної груп на констатувальному етапі.

3. Методика включеного спостереження.

Мета: виявлення у старших дошкільнят здатності виявляти ціннісне ставлення до природи в умовах трудової діяльності на ділянці для прогулянок.

В результаті включеного спостереження рівні прояву ціннісного ставлення до природи в умовах трудової діяльності на ділянці для прогулянок оцінювалися за такими критеріями:

- високий рівень (ініціатива, активність) – дитина бере активну участь у прибиранні території ділянки, закликає товаришів по групі до боротьби зі сміттям і бур'янами, уважно стежить за тим, щоб не пошкодити і не завдати шкоди навколишньому середовищу (не потурбувати мурашник, не наступити на жука);

- середній рівень (формальне ставлення) – дошкільник демонструє до праці ділянки байдуже ставлення, доручення вихователя не доводить до остаточного результату, який завжди уважний і дбайливий до світу природи;

- низький рівень (негативне ставлення) – дитина з явним небажанням виконує працю в природі, відволікається на гру або інші не пов'язані з трудовою діяльністю дії, може не думаючи вдарити палицею по головках квітів, наступити на жука, зірвати гілку з дерева.

Далі охарактеризуємо результати діагностики сформованості ціннісного ставлення до природи у старших дошкільнят контрольної та експериментальної груп на констатувальному етапі.

Результати обстеження за методикою «Ціннісне ставлення до природи» відображено в Таблиці 1. та на рисунку 1.

Результати діагностики за методикою «Ціннісне ставлення до природи»

Таблиця 1.

Рівень	Контрольна група		Експериментальна група	
	дітей	%	дітей	%
Високий	1	4,8	1	4,8
Середній	8	38,1	9	42,9
Низький	12	57,1	11	52,3

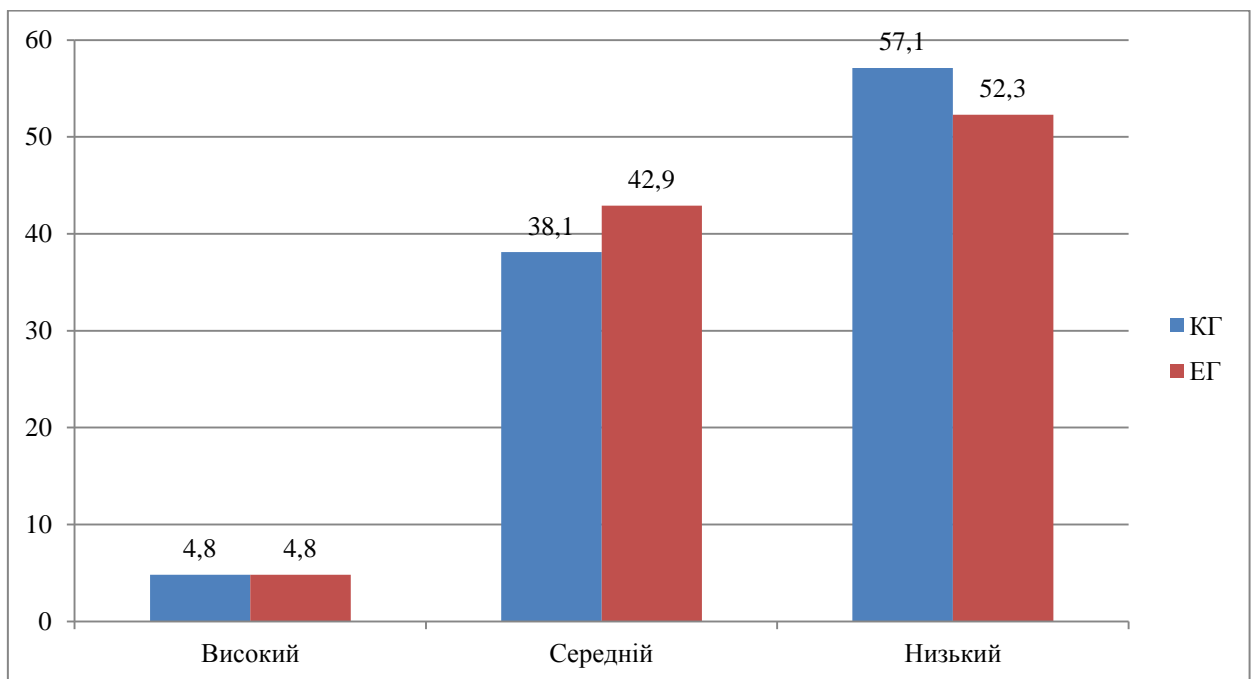

Рисунок 1. Сформованість ціннісного ставлення до природи у дошкільнят у контрольній та експериментальній групі, %

Результати наведені в таблиці 1. і на Рис.1, свідчать про те, що в обох групах дошкільнят, що обстежуються, переважним рівнем ціннісного ставлення до природи є низький – 57,1% і 52,3% відповідно. У ході обстеження з'ясувалося, що багато дітей мають лише початковий рівень розуміння цінності природних об'єктів; важко відповісти, зокрема, на питання про те, навіщо потрібні тварини та рослини і що потрібно рослинам і тваринам, щоб добре почуватися. Не більше 4,8% в обох обстежених групах

дошкільнят виявили високий рівень розуміння цінності природних об'єктів (відповіли на всі питання правильно лише по 1 дитині у тій та іншій групі).

Наступною діагностичною методикою, застосованою нами, стала методика виявлення характеру поведінкових установок стосовно світові природи, спрямовану визначення ставлення до природи лише на рівні поведінкових установок.

Результати представлені в таблиці 2. та графічно на Рис.2.

Результати діагностики поведінкових установок до світу природи за методикою «Ставлення до природи»

Таблиця 2.

Рівень	Контрольна група		Експериментальна група	
	дітей	%	дітей	%
Високий	2	9,5	2	9,5
Середній	10	47,6	9	42,9
Низький	9	42,9	10	47,6

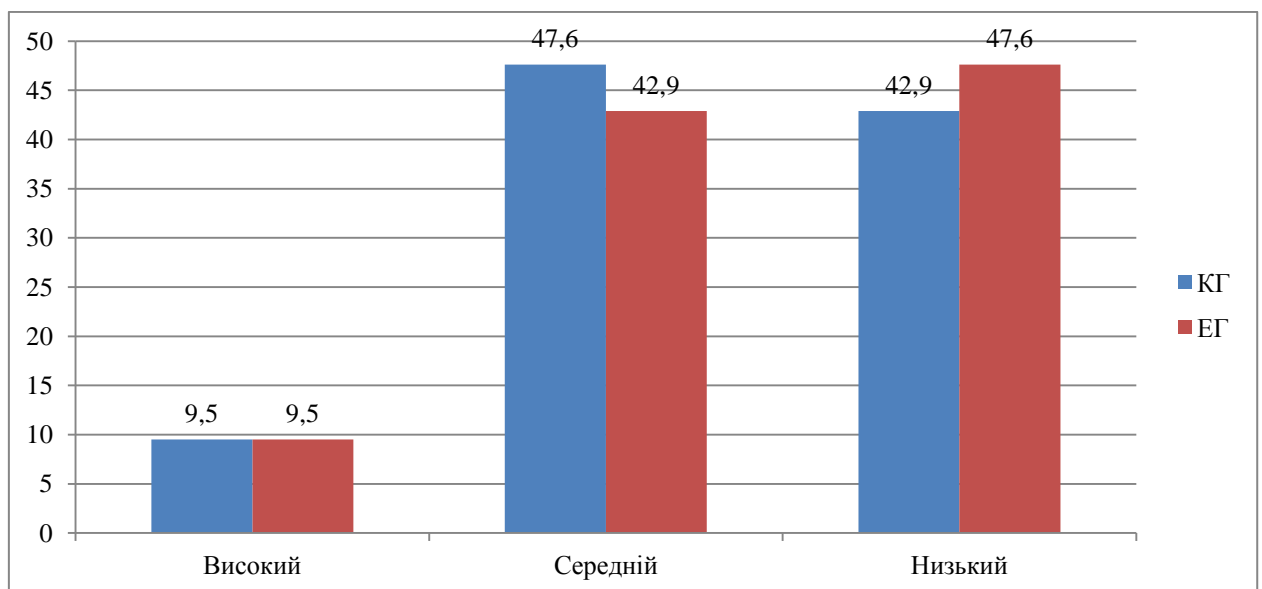

Рисунок 2. Сформованість поведінкових настанов до природи як цінності у старших дошкільнят, %

Як видно з наведених в таблиці 2. та на рис. 2 даних, констатувальна діагностика виявила рівень поведінкових установок до природи як цінності між середнім і низьким, без істотних відмінностей між контрольною та експериментальною групою.

Наступною застосованою для діагностики методикою стало включене спостереження під час трудової діяльності ділянки дитячого садка.

За результатами проведеного спостереження за дошкільнятами в умовах трудової діяльності на ділянці дитячого садка, і в контрольній, і в експериментальній групі переважаючий рівень прояву ціннісного ставлення до природи – середній – 52,3% та 57,1% відповідно (табл. 3 і Рисунок 3).

Рівень прояву ціннісного ставлення до природи за результатами
спостереження

Таблиця 3.

Рівень	Контрольна група		Експериментальна група	
	дітей	%	дітей	%
Високий	2	9,5	1	4,8
Середній	11	52,3	12	57,1
Низький	8	38,1	8	38,1

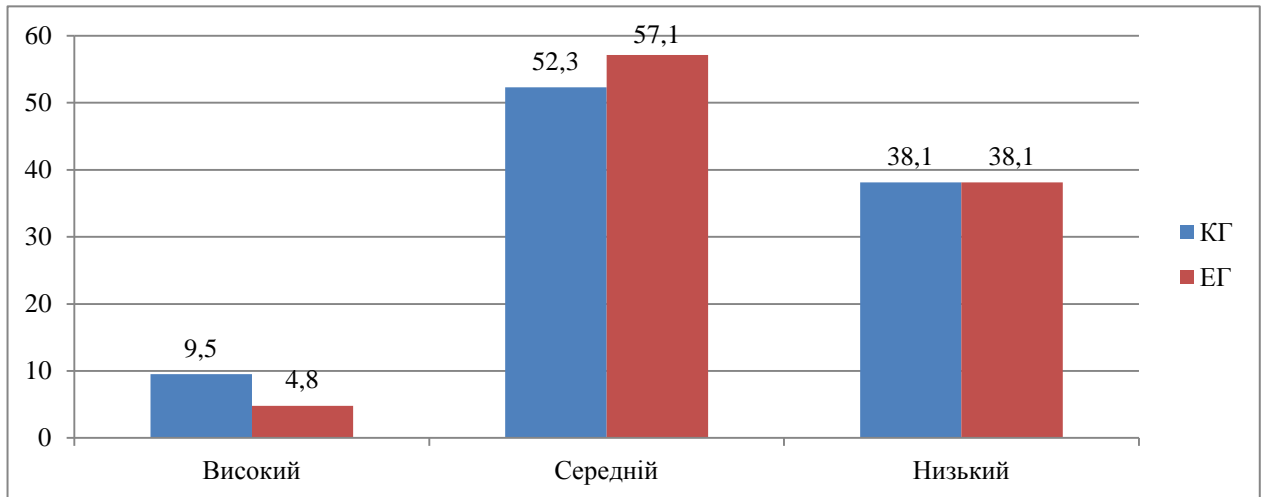

Рисунок 3. Рівень прояву ціннісного ставлення до природи за результатами спостереження, %

Як очевидно з наведених вище даних, рівень прояву ціннісного ставлення до природи переважно середній, причому результати в обох групах випробуваних практично ідентичні.

Таким чином, результати констатувальної діагностики підтвердили необхідність проведення зі старшими дошкільнятами роботи щодо формування ціннісного ставлення до світу природи, яка і була реалізована нами на етапі, що формує, з використанням спеціально розробленої програми.

Метою реалізованої нами на формувальному етапі дослідження стало розвиток ціннісного ставлення до світу природи в дітей віком 5-7 років.

Для цього було розроблено та реалізовано протягом 2-х місяців (жовтень-листопад 2021 р.) проект «Ми захисники природи», завданнями якого стали такі:

- створити в експериментальній підготовчій групі середовище для оволодіння дітьми новими знаннями про світ природи.
- ознайомити дітей із природою рідного краю;
- формувати у дітей усвідомлено-правильне, дбайливе ставлення до представників живої природи;

- виховати переконання, що краса природи безцінна, тож її треба охороняти;
- навчити виконувати закони спільного будинку природи;
- у дітей має з'явитися бажання спілкуватися з природою та відображати свої враження через різні види діяльності;
- розвинути пізнавальні здібності дітей.

Учасниками проекту стали: вихованці підготовчої групи «Веселка» (тобто експериментальна група); вихователі групи; батьки та члени сімей дітей.

Зміст проекту включило три послідовно реалізованих етапи: підготовчий, основний і заключний. Докладно розглянемо нижче.

Підготовчий етап включив у собі створення еколого-розвиваючого просторового середовища у ЗДО, що включає спілкування з природою та отримання знань про неї в різних видах діяльності: пізнавальної, ігрової, трудової та ін.

Було обладнано куточок природи, де на центральному тлі розміщено календар спостережень (для закріплення послідовності частин доби, дати, знайомство з погодою, опадами, спостереження за неживою природою. У куточку природи є кімнатні рослини, а також іграшки у вигляді тварин (диких та домашніх), комах, муляжів овочів, фруктів і грибів, що розширює уявлення дошкільнят про природу, закріплює знання про їхній зовнішній вигляд, формує інтерес до живої природи.

Куточок природи доповнений різними дидактичними та настільними іграми природознавчого змісту.

У куточку природи є макети «Річка» та «Ліс» (створені спільно з батьками), зміст яких може змінюватися в залежності від пори року.

Також у Куточку є тематичні альбоми, що містять матеріал природничого характеру; гербарії, різні природні матеріали (насіння, камінці, шишки, шматочки кори та ін.), книги про природу.

Підготовчий етап включив також вивчення методичної літератури, підбір художньої літератури, віршів, прислів'їв, приказок, загадок, підбір і виготовлення дидактичних, мовних, рухливих ігор на екологічну тему; оголошення конкурсу для батьків «Виготовлення виробів із природного та непридатного матеріалу».

Тематичний план дидактичних ігор екологічної спрямованості, які ми провели з дітьми експериментальної групи, викладено нижче, в Таблиці 4.

Тематичний план дидактичних ігор «Бережне ставлення до природи»

Таблиця 4.

Жовтень 2021 р.	Листопад 2021 р.
«Приготуй ліки»	«Так – ні»
«Побудуй будиночок тварині»	«Ланцюжок»
«Розвідники»	«Хто де живе»
Де що дозріває?	«Літає, плаває, бігає»
«Квітковий магазин»	«Дві корзини»
«Дізнайся та назви»	«Відгадай, від якого дерева це насіння»

Було підібрано тематичні дидактичні ігри: «Прикмети осені», «Знайди своє дерево», «Що допоможе рослинам рости», «Харчові ланцюжки на лузі», «Хто, чим харчується», «Літає – не літає», «Кому потрібна вода?», «Тварини та рослини Червоної книги», «Зоологічне лото» та ін.

Картотеку дидактичних ігор «Бережне ставлення до природи» наведено у Додатку В.

Основний етап роботи включив застосування комплексу заходів, що забезпечує формування ціннісного ставлення до живої природи у дітей старшого дошкільного віку, що включає в себе ігрові вправи, бесіди, спостереження за природою, читання художньої літератури, а також практичні заняття. Для цього було проведено такі заходи.

1-й місяць (жовтень 2021 р.):

Віртуальна подорож «У світі природи».

Екскурсія навколо садочка.

Розмова «Навіщо потрібні дерева?».

Виготовлення аплікації «Осінні барви».

Спостереження за погодними явищами: вітром, дощем та їх вплив на стан дерев, чагарників, первоцвітів.

Настільно-друковані, дидактичні ігри, словесно-дидактичні ігри:

Дослідно-експериментальна діяльність: «Повітря та його властивості»

Консультація для батьків «Відпочиваючи на природі – зберігаємо її».

Формування екологічного десанту «Чистота в улюбленому дитячому садку».

Виготовлення лепбуків на тему «Збережемо навколишнє середовище».

2-й місяць (листопад 2021 р.):

Виготовлення плакатів «Любити природу – значить берегти та охороняти її».

Прослуховування музичних композицій: «Звуки природи», «Голос води».

Презентація на тему «Що ми знаємо про птахів».

Розмова «Правила поведінки у лісі».

Пам'ятки для батьків «Екологічні знаки».

Дослідно-експериментальна діяльність: «Вода та її властивості».

Ліплення «Мій чотирилапий друг».

Розучування прислів'їв та приказок щодо екологічного виховання.

Конкурс дитячих малюнків «Бережіть нашу природу».

Заключний етап:

Обробка та оформлення матеріалів проекту;

Оцінка результатів роботи всіх учасників проекту;

Виставка дитячих малюнків «Бережіть нашу природу»

Слід зазначити, що батьки брали активну участь у житті ЗДО та реалізації проекту «Ми захисники природи»: організовуючи екскурсії, беручи участь у підготовці до свят, театралізованих вистав.

Також ми розробили методичні рекомендації для батьків. Особливо зазначено, що виховання правильного ставлення до природи, уміння дбайливо поводитися з живими істотами має велике значення у дошкільний період життя дитини.

Планомірна робота з екологічного виховання має проводитися як у дошкільних освітніх закладах, і у сім'ї. За останні десятиліття світ ґрунтовно змінився. Сьогодні всі знають про існування екологічних проблем, що загрожують здоров'ю людей, про те, що більшість населення Землі відірвана від природи, оскільки живе у містах серед асфальту та залізобетонних конструкцій. Та й природа все більше «пригнічується» розростаються міста, вирубуються ліси, заболочуються ставки та озера, забруднюються земля, вода у річках та морях. Всі ми обов'язково повинні частіше виїжджати на природу, спілкуватися з рослинами і тваринами, милуватися красивими пейзажами, слухати лісові шерехи, насолоджуватися тишею. А батькам, які виховують дітей, слід щодня долучати їх до обрядів до краси природи, щоб уже в ранньому дитинстві в кожній людині зародилося почуття спільності з нею.

Нами було запропоновано прості, але цікаві заняття, що дозволяють у спільній діяльності з батьками прищеплювати дошкільникам ціннісне ставлення до світу природи.

Після закінчення етапу формуального експерименту було проведено повторну – контрольну діагностику, в якій взяли участь діти експериментальної та контрольної груп.

У таблиці 5. та на Рисунку 4. відображені зміни сформованості ціннісного ставлення до природи дітей старшого дошкільного віку, отримані за всіма трьома методиками тестування на контрольному етапі порівняно з етапом констатувальної діагностики.

Мета контрольної діагностики – визначити вплив розробленої та впровадженої нами програми та відповідної реалізації педагогічних умов на рівень сформованості ціннісного ставлення до світу природи у старших дошкільнят.

Методики, застосовані в ході повторної діагностики, аналогічні методикам, що застосовувалися на констатувальному етапі дослідження, це бесіда «Ціннісне ставлення до природи», методика виявлення характеру ставлення до світу природи та методика включеного спостереження.

Порівняння результатів діагностики після проведення формувального експерименту свідчить про те, що рівень сформованості ціннісного ставлення до світу природи у дітей експериментальної групи в результаті проведеної нами роботи підвищився, тоді як аналогічні показники у контрольній групі зросли незначно або за окремими параметрами не змінилися.

Динаміка рівня сформованості ціннісного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку

Таблиця 5.

Рівень	Контрольна група		Експериментальна група	
	Констатувальний етап	Контрольний етап	Констатувальний етап	Контрольний етап
Когнітивний компонент ціннісного ставлення до природи				
Високий	4,8	4,8	4,8	23,8
Середній	38,1	38,1	42,9	57,2
Низький	57,1	57,1	52,3	19,0
Поведінкові настанови до світу природи				
Високий	9,5	9,5	9,5	38,1
Середній	47,6	52,4	42,9	47,6
Низький	42,9	38,1	47,6	14,3
Прояв ставлення до природи у поведінці дітей (за результатами				

спостереження)				
Високий	9,5	9,5	4,8	28,7
Середній	52,3	57,1	57,1	52,3
Низький	38,1	33,3	38,1	19,0

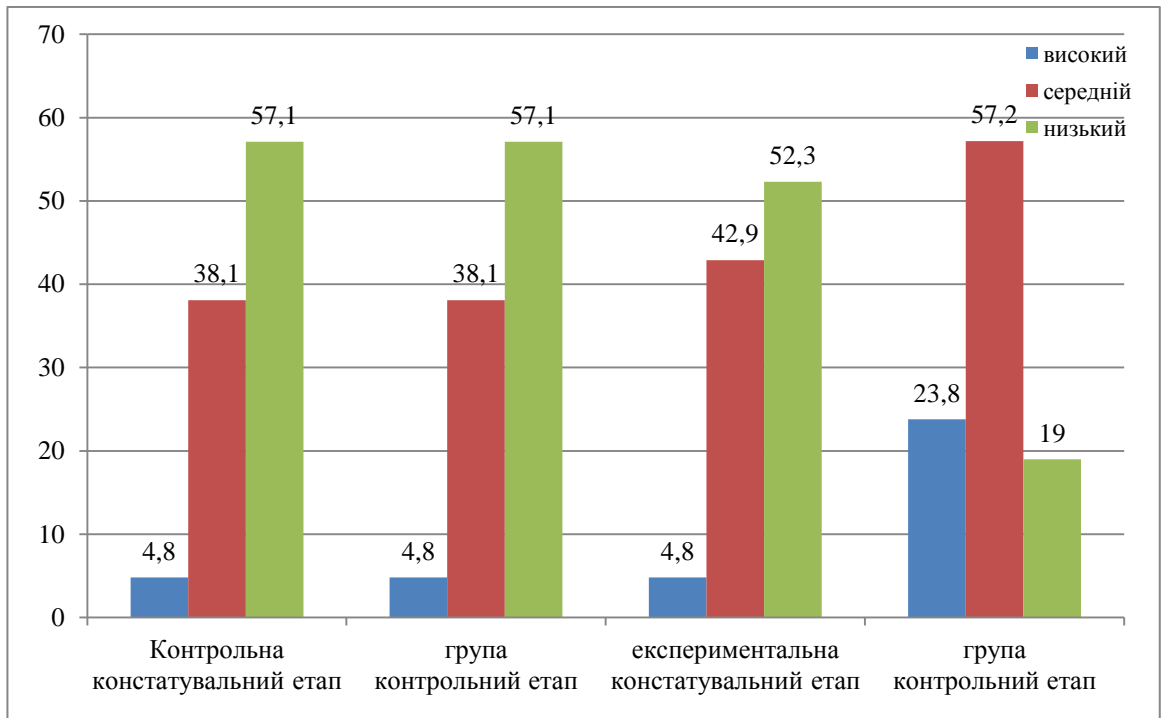

Рисунок 4. Динаміка когнітивного компонента ціннісного ставлення до природи

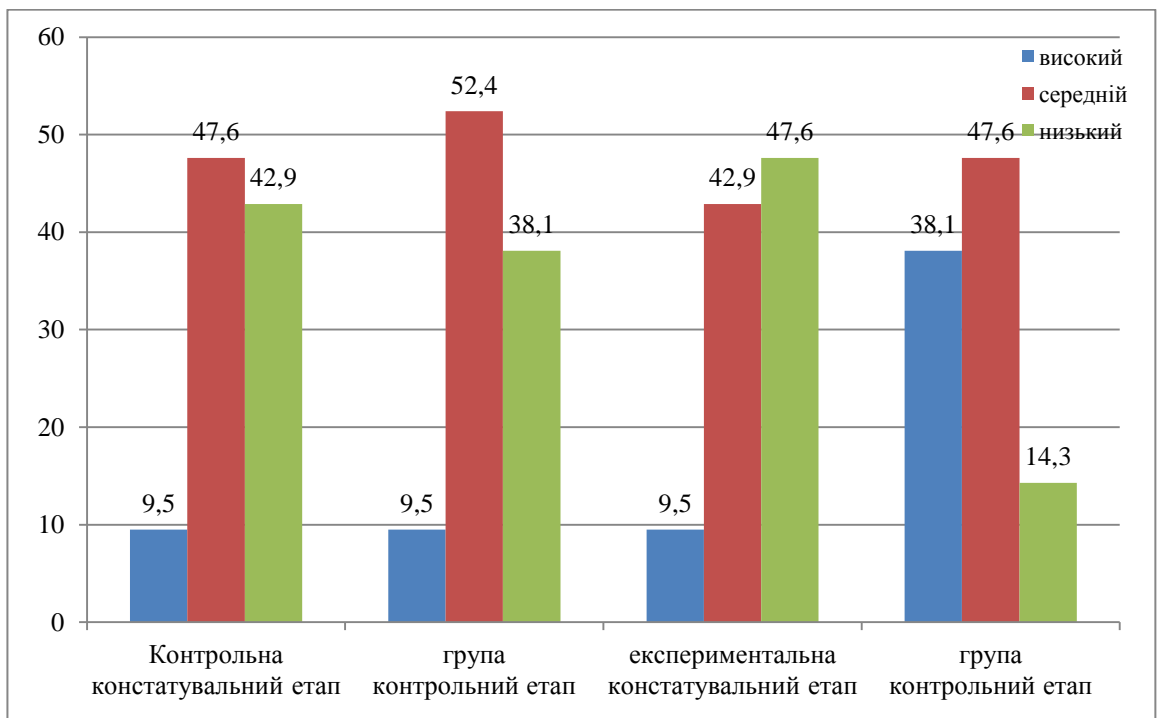

Рисунок 5. Динаміка поведінкових настанов до світу природи

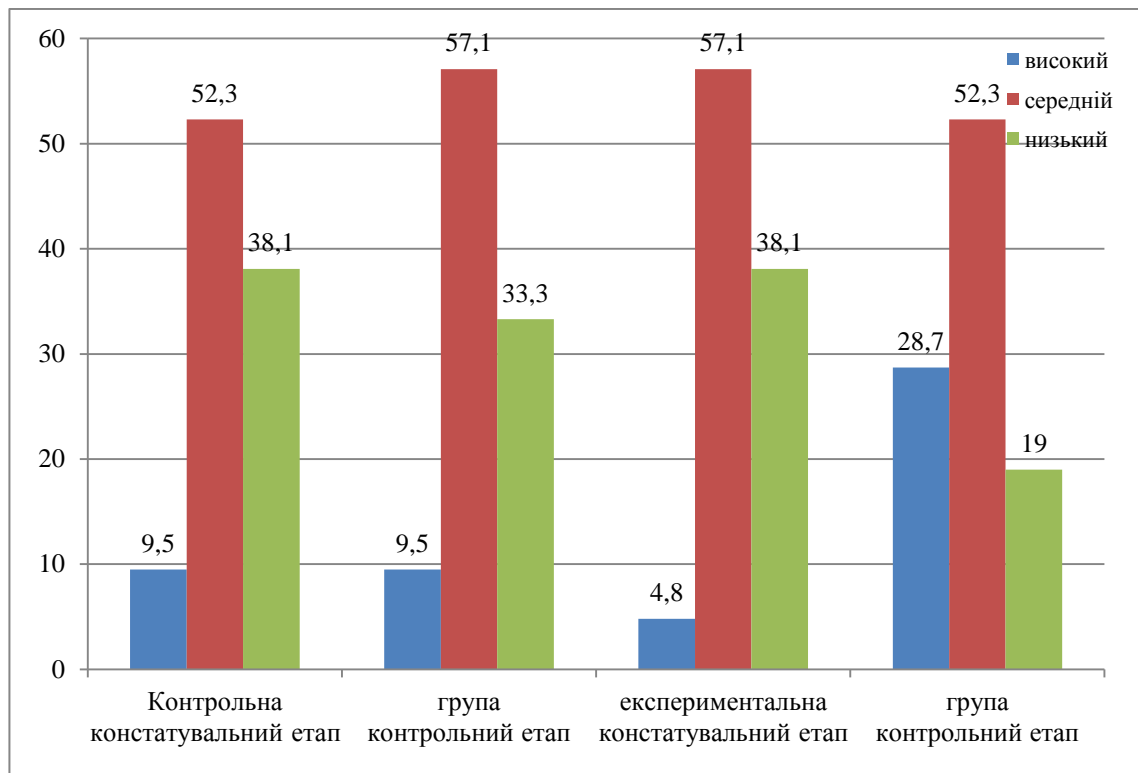

Рисунок 6. Динаміка прояву ставлення до природи у поведінці дітей (за результатами спостереження)

Як можна побачити з наведених вище в таблиці 5. і на Рисунках 4-6. даних, в експериментальній групі відбувся відчутний прогрес: на констатувальному етапі діагностики в зазначеній групі переважав низький рівень сформованості ціннісного ставлення до світу природи, тоді як після проведення формувального експерименту переважним у відсотковому співвідношенні став середній рівень, на другому місці після нього – високий.

В результаті роботи над проектом «Ми захисники природи» діти сформували інтерес до світу природи, здатність спостерігати, описувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, розширилися знання про природу рідного краю.

Якщо до формувального експерименту з когнітивного компонента ціннісного ставлення до природи та поведінкових установок до світу природи в експериментальній групі дітей переважав низький рівень сформованих уявлень (відповідно, 52,3% і 47,6%), то на контрольному етапі

переважним рівнем за тими ж розділами став середній (відповідно, 57,2% і 47,6%), на другому місці після нього – високий. При тестуванні діти експериментальної групи поводитися активно, при відповідях питання приводили свої приклади, а, по результатам спостереження під час трудової діяльності у природі дошкільнята експериментальної групи стали ставитися до рослин і живим істотам бережніше, охоче виконували доручення вихователя, пов'язані з облагороджуванням ділянки. Це говорить про те, що діти перейнялися, відчували світ природи, що вони теж можуть своїми вчинками та діями допомогти йому.

У контрольній групі дітей ситуація за всіма параметрами, що характеризує сформованість у старших дошкільнят зазначених компонентів групи ціннісного ставлення до світу природи, залишилася практично без змін.

2.2. Методичні рекомендації для розвитку ціннісного ставлення до природи дітей старшого дошкільного віку

Теоретичний аналіз літератури, дані експериментального етапу дослідження, дозволили нам гіпотетично передбачити педагогічні умови формування суб'єктивного ставлення до природи в дітей віком старшого дошкільного віку, які, своєю чергою, визначили розробку методичних рекомендацій педагогам: забезпечення суб'єктної позиції дитини; облік домінуючого компонента суб'єктивного відношення; використання нетрадиційних методів та форм екологічної освіти дітей. Для вирішення проблем, виявлених у ході педагогічної діагностики, нами були розроблені методичні рекомендації. Мета методичних рекомендацій: створення у закладі дошкільної освіти педагогічних умов на формування суб'єктивного ставлення до природи в дітей віком старшого дошкільного віку.

Перша рекомендація. «Забезпечення суб'єктної позиції дитини» вимагає спеціальної педагогічної технології, суть якої у розгортанні перед

дитиною палітри різноманітної дитячої діяльності. Суб'єктна позиція в діяльності є системо-утворюючим компонентом цілісного розвитку дошкільника та особистісної готовності до шкільного навчання. Вміння мобільно оперувати відомими способами провадження діяльності; вміння здійснювати діяльність у змінених умовах; вміння виходити за межі заданої ситуації; вміння здійснювати творче варіювання у діяльності; вміння прогнозувати результати своєї діяльності.

Слід зазначити, що прояви дошкільника як суб'єкта при взаємодії з об'єктами з живою та неживою природою пов'язані, в першу чергу, з самостійністю та творчістю при виборі змісту діяльності та засобів її реалізації, а також з процесами емоційно-позитивної спрямованості у спілкуванні та прагнення до співпраці.

В організації та здійсненні освітньої діяльності необхідно обов'язково застосовувати методи та прийоми, які забезпечують взаємодію з дітьми в рамках «суб'єкт-суб'єктної» моделі за допомогою створення проблемно-ігрових, розвиваючих, освітніх ситуацій, залучення дітей до активної участі у спільній з дорослим роботі, розвитку навичок самооцінки та самоконтролю.

Ефективними прийомами освоєння дітьми позиції суб'єкта діяльності є:

- використання дидактичних ігор, в яких розв'язання дидактичного завдання для дорослого – диференціація понять (старший дошкільний вік) – пов'язана з ігровим завданням для дітей (допоможемо Петрику удобрити овочеві рослини і полити квіти);

- використання інтерактивних та комп'ютерних ігор («Загадки про тварин», «Їстівне – неїстівне», «Дізнайся що за комаха», «Де чий хвіст» та інші);

- вигадкування нових ігор та вправ спільно з дітьми та використання їх у роботі;

- залучення дітей до оцінки результатів своєї роботи, досягнень та утруднень.

Таким чином, забезпечення суб'єктної позиції дитини старшого дошкільного віку дозволить підвищити якість результатів освітньої діяльності. Також суб'єктний підхід забезпечить розвиток особистісних якостей дитини такі, як самостійність та ініціативність, що позитивно позначиться на формуванні суб'єктивного ставлення до природи.

Друга рекомендація. «Облік домінуючого компонента суб'єктивного відношення до природи» дозволить організувати педагогічний процес таким чином, щоб потреби дітей були задоволені рівною мірою. Для цього педагогу необхідно організовувати діяльність у дитячому садку таким чином, щоб вона включала види діяльності, відповідно до компонентів суб'єктивного ставлення до природи.

Для дітей з домінуючим перцептивно-афективним компонентом суб'єктивного ставлення до природи необхідно: включати спостереження за об'єктами живої та неживої природи; використовувати яскравий, привабливий демонстраційний матеріал на заняттях з екологічного виховання; підбирати ігри, проблемні ситуації, здатні викликати яскраво забарвлені емоційні відгуки у дітей.

Дошкільнята з домінуючим когнітивним компонентом мають яскраво виражену потребу у пізнанні. Тому педагогу рекомендується стимулювати пізнавальний мотив дитини з допомогою читання літератури, дидактичних ігор, участі дошкільника у екологічних дослідницьких проектах. Все це дозволить не тільки зміцнити мотив пізнавальної активності, але й забезпечить суб'єктну позицію дошкільника. Це може бути догляд за рослинами у групі, на ділянці, а також участь у екологічних акціях. Крім того, рекомендується використовувати проблемно-ігрові ситуації, що вимагають практичної участі дошкільника для її вирішення. Також, практичні навички дітей слід збагачувати та розвивати за допомогою показу та пояснення, демонстрації схем та пам'яток.

Потреби дітей, відповідно до компонентів суб'єктивного ставлення до природи. Третя рекомендація. «Використання нетрадиційних методів та

форм екологічної освіти дітей». Яскравою формою вираження ставлення до природи є діяльність дитини. Тому, для успішного формування суб'єктивного ставлення старших дошкільнят до природи, ми пропонуємо використовувати такі нетрадиційні методи та засоби організації дитячої діяльності: природоохоронна акція, екологічний квест та екологічний проект; формування у дітей та дорослих екологічної культури, екологічної свідомості, екологічного світогляду.

Об'єктом акції можуть стати дерева, птахи, рослини, територія дитячого садка. Ці заходи, як правило, приурочені до будь-яких дат, подій, що мають суспільне значення. Приклади організації природоохоронних акцій можуть бути: «Чистий сад». Сад тішить нас яблуками та грушами, а також прохолодою в тіні влітку і буде вдячний, якщо ми подбаємо про нього. Проводиться розвідка дома, обговорення можливих робіт; підготовка матеріалів з батьками (мішки, рукавички та інше); збір і сортування сміття – те, що розкладається, – в землю в спеціальному місці, що вимагає переробки (пластик) – з собою і в контейнер для сміття. Наприкінці можна зробити малюнки на тему «Фруктовий сад» і організувати виставку малюнку та фото з прибирання в публічному місці. «Пташина їдальня»: пляшка –для дрібних і сміливих, відкрита –для великих і боязких; розгляд варіантів годівниць; збір разом із батьками заготовок; спільна з татами, дідусями, братами робота з виготовлення та зміцнення годівниць; встановлення годівниць на ділянці.

«Батарейки». Розповідь про те, як викинута батарея забруднює довкілля. Збір відпрацьованих батарейок. Видача жетонів за кожену батарею, що принесена дитиною; робота з таблицею: скільки батарейок принесли, скільки кротів, хробаків, жуків та інших живих істот врятували. Наприкінці оголошення переможця, який зумів принести найбільше батарейок.

«Алея героїв». Розповідь про те, як важливо озеленяти ділянки міста, чому і чим це важливо. Вибір місця для алеї; посадка саджанців дерев; виготовлення іменних табличок для свого дерева. Відкриття алеї героїв. Методичне призначення: організація та проведення природоохоронних акцій,

активна участь у житті природи, спрямованість дій на її благо. Новий час цієї гри вирішуються освітні та виховні завдання.

Мета квесту – це найпотужніша мотивація дітей на їхню діяльність – виконання завдань, які на них чекають на шляху кінцевої мети. Виконуючи ці завдання, діти закріплюють матеріал чи розширюють свої знання в екології.

У конкретному квесті діти закріпили назви всіх особин одного виду тварин, назви їхнього житла, чим їх годувати, і яку користь вони приносять людині. Хто знав, той закріпив.

Існує три форми проведення квестів: лінійна, штурмова, кільцева. У лінійній формі етапи виконання завдань йдуть один за одним. Дану форму можна застосувати в квесті «Подорож по осінньому лісу»: діти переходять від дерева до дерева, виконуючи завдання послідовно. Переходити до наступного етапу можна лише виконавши завдання у цій точці.

У квесті «Подорож на ферму» логічніше використовувати штурмову форму. Діти отримують завдання зібрати тварин, що загубилися. Потім вони розбігаються імпровізованим лугом і кожен індивідуально виконує завдання – знайти тварину, розмістити його в потрібний будиночок (корівник, свинарник), розкласти потрібний корм, відзначити на картах-схемах ту користь, яку приносить конкретна тварина.

Кільцеву форму проведення демонструє квест «В гостях у Чарівниці води». Квест починається у приміщенні групи, переходячи у музичний зал, спортивний і виконуючи послідовно завдання, на кожному етапі діти отримують «крапельки». Квест закінчується знову в групі, де зібрані крапельки складаються в одну спільну посудину і досягається поставлена мета гри. Також вручити дітям призи за виконання головної мети квесту. Приз має бути матеріальним та відповідати тематиці квесту та віку дітей.

Методичне призначення: збагачення екологічних знань, формування та розвиток навичок та умінь практичної взаємодії з природою.

Екологічний проект. Тематика проектів різноманітна: від вивчення яскравих представників флори та фауни до самостійного вирощування

рослин та планомірного спостереження за їх зростанням. Метод проектів дозволяє розвинути у дітях добрі почуття, допитливість, естетичне сприйняття, пов'язані з красою природи; вміння реалізувати свої враження у трудовій діяльності. До закінчення шостого року життя, а також на цьому особистість дитини формується прискореними темпами, ускладнюється і екологічний проект у дитячому садку. Старша група дошкільнят характеризується високими темпами зростання як інтелектуального, так і особистісного. Завдання дорослого зводиться до підтримки творчої активності та створення середовища, що стимулює до самостійної творчості, руху до обраної мети та здійснення тих практичних дій, яких потребує екологічний проект у дитячому садку. Старша група вихованців здатна розробити та реалізувати по-справжньому творчий захід. З хлопцями, які відвідують старшу групу, можна організовувати більше. Так, проект «Майстерня природи» дозволяє дізнатися, як гілки, спилки, насіння, листя рослин можна використовувати для декорування побутових предметів. Дозволяє вивчити погодні явища і навчитися їх пророкувати за підказками природи. Найбільш масштабний проект, який можна запропонувати для реалізації в підготовчій групі – створення Малої природної академії, «Заповідник», «Повітря має бути чистим», «Що ми знаємо про воду», «Блакитна крапелька», «Хто товаришує з ялиною». Неабияке значення у вихованні дітей має приклад дорослих, батьків, видатних діячів. Часто, виростаючи, діти поведуться і роблять так само, як колись поводитися і чинили їхні батьки. Якщо батьки займатимуться питаннями екологічного виховання, то й у дітей виховуватиметься інтерес, любов до природи та дбайливе ставлення до неї. Тому екологічне виховання дітей має відбуватися у тісній взаємодії із сім'єю дитини.

Методичне призначення: оформлення комплексу практичних та наукових знань про світ тварин і рослин, природні явища. У дитини формується суб'єктивне ставлення до унікального світу природи, установка на заощадження природних багатств.

Метод екологічних асоціацій спрямований на збагачення та поглиблення уявлень дитини про природні об'єкти. Прикладами використання методу асоціацій у формуванні екологічних уявлень можуть бути: екологічні піраміди, ланцюги харчування, джентльменський вид пінгвіна, танці бджіл тощо.

Метод асоціацій часто використовується для встановлення певної аналогії між якими-небудь природними проявами природних об'єктів і відповідними соціальними проявами. Вплив на сформовані стереотипи сприйняття природного середовища, в результаті якого виникає психологічний дискомфорт, обумовлений розумінням дітьми неефективності, неправильності форм взаємодії людини і природи. Наприклад, у куточку природи, серед кімнатних рослин, на клумбі з красиво квітучими рослинами можна розкласти пакети. Тоді процес милування об'єктами природи порушується і загострюється почуття неприродності та чужорідності цих слідів людської діяльності. Діти помічають і залишаються байдужими до наявності сміття ділянці, на галявині, у парку, лісі, біля річки тощо.

Метод екологічної емпатії стимулює проєкцію, тобто перенесення дитиною власних станів на природні об'єкти; переживання тих же станів, які відчуває рослина або тварина, через ототожнення з ним (співпереживання), а також переживання власних емоцій і почуттів щодо стану природних об'єктів (співчуття). Метод емпатії передбачає використання питань, що актуалізують прояв емпатії до живих істот «Що він зараз відчуває?», «Який у нього зараз настрій?», «Йому хочеться пити?», «А може йому просто сумно?» і т.п.

Метод екологічної ідентифікації полягає в педагогічній актуалізації постановки дитиною себе на місце того чи іншого природного об'єкта, занурення себе в ситуацію, обставини, в яких вона знаходиться. Цей метод стимулює процес моделювання стану природних об'єктів, сприяє кращому розумінню цих станів, поглиблюючи цим уявлення особистості даному природному об'єкту. Крім того, метод екологічної ідентифікації актуалізує відповідну поведінку по відношенню до природних об'єктів. Використання

даного методу можна проілюструвати наступною педагогічною ситуацією. Дітям пропонують згадати ділянку восени під час дощу, як він виглядає, що на ньому знаходиться і вибрати один з об'єктів (мокре дерево, пожовклий листок, крапелька дощу, велика калюжа і т.д.), уявляючи себе на його місці. Пропонують розповісти, що відчуває кожен об'єкт під час дощу, передаючи його настрій та емоції. Можна організувати діалог між двома об'єктами на ділянці (крапелька і дерево, листочок і вітер, дерево і горобець і т.д.). Потім можна змодельовати ситуацію перебування риби під льодом, яка полягає в затримці дихання на 5-10 секунд, а потім відновлення дихання в звичному режимі. Власні відчуття переносяться на стан риб під льодом, коли їм не вистачає кисню.

Метод екологічної рефлексії передбачає педагогічну актуалізацію самоаналізу дитиною своїх дій та вчинків, спрямованих на об'єкти природи, з погляду їхньої екологічної доцільності. Цей метод стимулює усвідомлення дитиною того, як її поведінка виглядатиме з точки зору тих об'єктів природи, «інтереси» яких вона зачіпає. Наприклад, якщо дитина забула вчасно полити кімнатні рослини, то їй можна поставити запитання: «Що вони могли б про тебе подумати?» З погляду рослини він, безумовно, виглядає як безвідповідальна, жорстока людина. Або, з кращих спонукань дитина принесла додому пташеня, що випало з гнізда. Відзначаючи екологічну недоцільність такого вчинку, можна підкреслити, що батьки-птиці продовжують піклуватися про своє дитинча поза гніздом і з їх погляду ця дитина сприймається як «викрадач дітей».

Метод екологічної турботи передбачає педагогічну актуалізацію екологічної активності особистості, спрямованої на надання допомоги об'єктам, особливо у важкій їм обставинах. Цей метод стимулює прояв співчуття, співучасті, підтримки, піклування, тобто активної участі у життєвих ситуаціях природних об'єктів. При цьому мотивується підвищення екологічної компетентності – освоєння необхідних знань, умінь, навичок надання ефективної допомоги природному об'єкту, тобто знати, що слід

робити та вмiти це робити. Як приклад можна навести пiдгодiвлю птахiв взимку на дiлянцi. Методичне призначення: активiзацiя пiзнавальних процесiв, перцептивно-афективних, а також вчинкових; облiк домiнуючого компонента суб'єктивного вiдношення; використання нетрадицiйних методiв та засобiв органiзацiї дитячої дiяльностi (природоохороннi акцiї, екологiчнi квести, екологiчнi проекти); використання нетрадицiйних методiв екологiчної освiти дiтей (екологiчна асоцiацiя; екологiчна лабiлiзацiя; художня репрезентацiя природних обл'єктiв; екологiчна емпатiя; екологiчна iдентифiкацiя; екологiчна рефлексiя; екологiчна турбота).

Висновки до роздiлу 2

Для дiагностування рiвнiв розвитку цiннiсного ставлення дiтей старшого дошкiльноговiку нами було проведено констатувальний етап експериментальногодослiдження.

Результати констатувальної дiагностики, проведеної в ЗДО «Дзвiночок» показали середнiй та низький рiвень сформованостi цiннiсного ставлення до свiту природи в експериментальнiй та контрольнiй групах старших дошкiльнят та пiдтвердили необхіднiсть проведення з дiтьми спецiальної роботи з формування цiннiсного ставлення до свiту природи, яка була нами на формувальному етапi.

Аналізуючи результати контрольного експерименту, ми можемо побачити позитивну динаміку старших дошкiльнят експериментальної групи.

За показником «когнiтивний компонент цiннiсного ставлення до природи» високий рiвень сформованостi показали 23,8% дiтей експериментальної групи, тим самим результативнiсть пiдвищилася на 19% порiвняно з результатами констатувального етапу експерименту i стала вищою за показник контрольної групи також на 19%.

За показником «Поведiнковi установки до свiту природи» високий рiвень пiсля формування в експериментальнiй групi пiдвищився до 38,1%

(проти 9,5% на констатувальному етапі), що на 28,6% вище, ніж показник контрольної групи.

Що стосується прояву ставлення до природи в поведінці дітей, тут високий рівень сформованості після експериментальної роботи був зафіксований у 28,7% дітей експериментальної групи, тим самим показник підвищився на 23,9% порівняно з результатами констатувального етапу і став вищим за аналогічний показник контрольної групи на 19,2%.

Таким чином, як ми бачимо, методично правильно підібрані та до місця використані педагогічні умови, засоби та методи сприяють ефективному формуванню ціннісних уявлень про світ природи у дітей старшого дошкільного віку, забезпечуючи підвищення результативності освітнього процесу.

ВИСНОВКИ

1. Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження показав, що ціннісне ставлення дошкільника до природи як елемент ціннісних орієнтацій особистості проявляється у внутрішній оцінці, у прояві власних почуттів до природних об'єктів, явищ, подій, процесів і обставин, з якими знайомить його вихователь, тобто формується з урахуванням знань. При цьому першоосновою виникнення у дитини ставлення до природи є безпосередній контакт з нею, перебування в ній, її візуальна або практична взаємодія з живими істотами.

2. Ми дійшли висновку про те, що для формування ціннісного ставлення до природи у виховній діяльності ЗДО з дітьми старшого дошкільного віку необхідно торкнутися таких його компонентів, як когнітивний, емоційно-оцінний, мотиваційно-поведінковий. Цінність світу природи має перейти до розряду особистісно значимих для старшого дошкільника, тільки тоді вона стає регулятором його дій. Збагачення ціннісних характеристик діяльності сприяє формуванню ціннісних відносин суб'єкта, що, своєю чергою, обумовлює відтворення ціннісного характеру самої діяльності. Говорячи про виховання ціннісного ставлення до природи не можна забувати у тому, що дитині необхідні як знання про навколишній світ, так і безпосередня взаємодія Космосу з природою. Зрештою, це дозволяє виростити чуйних, добрих, милосердних дітей, екологічно грамотних, виховати гуманне ставлення до всього живого.

3. Виходячи з результатів діагностики, проведеної на базі закладу дошкільної освіти «Дзвіночок» с. Кисоричі Рівненської області у старшій групі (42 дошкільники), було зроблено висновок про недостатню сформованість ціннісного ставлення до світу природи у старших дошкільнят. При цьому на найнижчому рівні в обстежених дошкільнят були показники когнітивного та поведінкового компонента ставлення до природи як до цінності.

4. Для вирішення проблеми нами було розроблено та застосовано в експериментальній групі ЗДО «Дзвіночок» с. Кисоричі проект, спрямований на реалізацію педагогічних умов формування ціннісного ставлення до світу природи у дітей старшого дошкільного віку «Ми захисники природи». У рамках розробленого плану, роботи з дітьми експериментальної групи протягом 2 місяців 2021 р. проводилася робота із застосуванням цілого комплексу заходів, що включає в себе ігрові вправи, бесіди, спостереження за природою, читання художньої літератури, створення еколого-розвивального просторового середовища в ЗДО, а також роботу з батьками. Порівняння результатів діагностики після проведення формувального експерименту свідчить про те, що в цілому в результаті проведеної роботи: підвищився інтерес дітей до світу природи; позитивні зміни відбулися щодо когнітивного та поведінкового компонента ціннісного ставлення до природи; зросла пізнавальна активність вихованців, пов'язана зі світом природи.

Таким чином, поставлені цілі та завдання роботи досягнуті, гіпотеза підтвердилася. Отримані у дослідженні висновки не претендують на вичерпне вирішення цієї проблеми. Накопичений теоретичний та практичний матеріал потребує подальшого дослідження, перспективним напрямом якого може стати дослідження ефективності співробітництва ЗДО та сім'ї у розвитку екологічної вихованості старших дошкільнят.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемчук В.Ф., Дажук В.С., Карпенко Н.В. Естетико-екологічне виховання в дошкільному закладі. Навчально-методичний посібник. Вінниця: КЗ «ДНЗ №71 ВМР», 2017. 189 с.
2. Беленька Г.В., Науменко Т.С., Половіна О.В. Дошкільнятам про світ природи: методичний посібник для вихователів дітей дошкільного віку. Київ, 2013. 115 с.
3. Богуш А.М., Лисенко Н.В. Українське народознавство в дошкільному закладі: навч. посіб. – 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Вища шк., 2002. 407 с.
4. Бондаренко О.А. Екологічна мандрівка. *Бібліотечка вихователя дитячого садка*, 2013. № 3-4. С. 87-89.
5. Бретоусова Р.Г. Використання елементів ТРВЗ в навчанні дітей мовленнєвого спілкування на заняттях та в повсякденному житті дошкільнят. Дошкільний навчальний заклад, 2015. 30 с.
6. Бутенко В.Г. Вплив естетичного фактору на формування духовних цінностей особистості. *Гуманітарна освіта: Серія Психологія і педагогіка. Вип. I*. Київ, 2000. С. 113-124.
7. Васильченко І., Кондратюк О. Екологічне виховання в початковій школі. Київ : Ред . загальнопед. Газет., 2005. С. 23-25.
8. Вишневецький О.І. Сучасне українське виховання. Л., 1996. С. 23.
9. Воронкова Л., Зінченко Р., Полянська Н. Дошкільне виховання в системі неперервної екологічної освіти й виховання в умовах НВК. *Сучасна школа України*, 2011. № 12. С. 86-88.
10. Гавриш Н. Як ми виховуємо творчу особистість. *Палітра педагога*, 2000. № 3-4. С.19.
11. Горопаха Н.М. Виховання екологічної культури дітей: посіб. для вихователів дошкільних закладів та вчителів початкових класів. Рівне: Волинські обереги, 2001. 212 с.

12. Горопаха Н. Закладання основ екологічної культури особистості у дошкільному дитинстві. URL: <http://www.stattionline.org.ua/pedagog>.
13. Дитячими долоньками зберігай своє майбутнє та рідний край. *Бібліотечка вихователя дитячого садка*, 2011. № 1. С. 20-36.
14. Заповідники. *Бібліотечка вихователя дитячого садка*, 2012. № 21-22. С. 30-44.
15. Іщенко Л.В. Педагогічні умови забезпечення наступності в екологічному вихованні дітей перехідного періоду від дошкільного до молодшого шкільного віку. Укр. Довкілля: наук. зап. Уман. держ. пед. ун-ту: зб. наук. пр. Умань: Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, 2000. С. 58–63.
16. Коменський Я.А. Велика дидактика. Вибр. пед.. твори.: в 2-х т. / Я. А. Коменський, під ред.. А. І. Піскунова. К., 1982. Т.1. 656 с.
17. Кот Н.М. Про нові аспекти змісту екологічного виховання дошкільників. Бердянський державний педагогічний університет. *Педагогічні науки: Збірник наукових праць*. Бердянськ: БДПУ, 2005. № 2. С. 54–59.
18. Лисенко Н.В. Дошкільник і екологія. Навчально-метод. посібник. Київ: РУМК, 1991. 54 с.
19. Лисенко Н.В. Екологічне виховання дітей дошкільного віку. Навчальний посібник. Львів: Світ, 1994. 144 с.
20. Лисенко Н.В. Екологічне виховання дошкільників. Київ: Освіта, 1993. 178 с.
21. Лисенко Н.В. Практична екологія в дошкільному закладі. Київ: Ін-т змісту і методів освіти МО України, 1999. 205 с.
22. Лисенко Н.В. Теорія і практика екологічної освіти: дошкільник-педагог. Навчально-методичний посібник для ВНЗ. К.б Видавничий дім «Слово», 2009. 400 с
23. Лях В.В. Казка в екологічному вихованні молодших школярів. *Початкова школа*, 2001. № 1. С.63-64.

24. Маршицька В.Я. Виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00. 08. Київ, 2003. 20 с.
25. Махоня І.М. Значення гри у ознайомленні дітей дошкільного віку з навколишнім середовищем. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний європейський та національний виміри змін: зб. науч. ст. і доп. VI Всеукр. наук.- практ. конф.* Суми, 2020. 358 с.
26. Машовець М. Зима розважає і навчає. *Дошкільне виховання*, 1999. №2. С. 16-17.
27. Методика ТРВЗ в практиці роботи сучасного ДНЗ. *Дошкільний навчальний заклад*, 2008. № 3. С. 2-19.
28. Мешко Н.Ф. Формування екологічно-мотиваційної діяльності дошкільнят. Навчально-методичний посібник. Березне, 2012. 160 с.
29. Ми всі природи рідної частинки. Методичний посібник. На допомогу педагогічним працівникам дошкільних навчальних закладів / Упоряд.: О.П. Сімон, М.І. Пасяда, І.В. Корф Полтава: ПОППО, 2009. 84 с.
30. Міненко А. О., Лошак А. Ю. Особливості пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку. *Тенденції розвитку психології та педагогіки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, Україна, 6–7 листопада 2020 року). Київ : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2020. Ч. 2. С. 104-108.
31. Михайленко Н.Я. Організація екологічної гри в дитячому саду: посібник для вихователів. Київ.: Академвидав, 2015. 94 с.
32. Мотигулліна Г.О. Створення екологічного розвиваючого середовища. *Дошкільне виховання*, 2012. № 6. С. 28-31.
33. Насібуллін Е.Р. Система екологічної освіти як фактор розвитку в дошкільних освітніх установах. *Педагогіка*, 2018. № 2 (23). С. 301-303.
34. Плохій З.П. Виховання екологічної культури дошкільників: метод. посібник. Київ: Ред. журнал «Дошкільне виховання», 2002. 173 с.

35. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: підручник. Київ: Академвидав, 2018. 408 с. URL: <http://www.twirpx.com/file/52566/>.
36. Пономарьова Г.Ф. Системні підходи до організації виховної роботи в педагогічному навчальному закладі. *Система виховної роботи як важливий чинник формування особистості вчителя, вихователя: зб. наук, праць*. Харків: ХГПІ, 2008. С. 5-8.
37. Риждова Н.А. Екологічна освіта в дитячому садку. Харків: Видавнича група «Основа», 2014. 194 с.
38. Роганова М.В. Від ціннісного ставлення до природи до духовного розвитку дитини дошкільного віку. *Теорія та методика навчання та виховання*, 2018. № 44. С. 93-109.
39. Серебрякова Т.А. Гра в системі екологічної роботи з дітьми старшого дошкільного віку: метод. рекомендації для дошкіль. установ. Харків, 2011. 183 с.
40. Скребець В.О. Екологічна психологія: Навч. посібник. Київ: МАУП, 1998. 144 с.
41. Смотровва Г.В. Виховання екологічної культури у дітей старшого дошкільного віку. *Актуальні аспекти екології та здоров'я дітей і молоді: функціонально-діяльнісний підхід: зб. матеріалів XVII межрегіон. наук.-практ. конф.* Запоріжжя, 2017. С. 173-175.
42. Сорокіна А.И. Дидактичні ігри в дитячому садку: методичний посібник для вихователів старших груп дитячого садку. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2014. 98 с.
43. Суркіна С.А. Екологічна освіта дітей дошкільного віку: навчальний посібник. Київ: Грамота, 2019. 103 с.
44. Сухомлинский В.А. Избранные педагогические сочинения: в 5-х т. Т.3. М.: «Педагогика», 1979. 279 с.
45. Телячук В.П. Сходінками творчості. Методика ТРВЗ в початковій школі. Харків: Видавнича група «Основа» ПП «Тріада + », 2007. 112 с.

46. Тищенко Т.І. Маленькі екологи (Гурткова робота). *Бібліотечка вихователя дитячого садка*, 2012. № 21-22. С. 65-81.
47. Удовика А.В., Хрулева М.В., Лакомова С.В. Інноваційний підхід до організації роботи з екологічної освіти дітей дошкільного віку. *Львівський вісник екологічної освіти*, 2011. №2 (18). С. 59-67.
48. Федотова А.М. Пізнаємо навколишній світ граючи: рухливі ігри для дітей дошкільного віку. Київ: Грамота, 2015. 112 с.
49. Фесянова Н.В. Виховання усвідомлено-правильного ставлення в природі у дітей старшого дошкільного віку за допомогою дидактичних ігор. *Інноваційні технології в науці та освіті*, 2015. № 1 (1). С. 196-197.
50. Формування первинних екологічних уявлень у дошкільників: Методичний збірник перспективного педагогічного досвіду з проблеми екологічної освіти дітей дошкільного віку / За ред. Р.О. Романчук. Запоріжжя, 2008. 420 с.
51. Шевченко Г.П. Формування духовної культури учнівської молоді засобами мистецтва: методологія, теорія, практика. *Науковий збірник. Вип. 2*. Луганськ, 2000. С. 5-8.
52. Яришева Н.Ф. Екологічне виховання дошкільників: посібник для вихователів. Київ, 2001. 55 с.
53. Яришева Н.Ф. Методика ознайомлення дітей з природою: навч. посібник. Київ: Вища шк., 1993. 255 с.
54. Яценко А. Граємо, виховуємо й розвиваємо за системою ТРВЗ. *Дошкільне виховання*, 2003. № 2. С.25-28.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика діагностики «Ціннісне ставлення до природи»

Мета: виявити рівень розуміння дитиною цінності природних об'єктів.

Матеріал: папір, ручка для вихователя.

Інструкція для проведення.

Проводиться індивідуальна бесіда з питань:

1. Чи любиш ти тварин та рослини?
2. З якими тваринами тобі подобається зустрічатись, з якими не подобається?
3. Чому?
4. Навіщо потрібні тварини та рослини?
5. Чи можуть люди прожити без тварин та рослин?
6. Чому?
7. Рослини та тварини живі? Чому?
8. Що потрібно рослинам та тваринам, щоб жити і добре почуватися?

Критерії оцінювання:

Високий рівень розуміння дитиною цінності природних об'єктів характеризувався вмінням дитини правильно відповісти на всі питання, пояснити свою позицію, впевнено відповідати на ці запитання.

Середній рівень – дитина показала неповне, неглибоке розуміння цінності природних об'єктів, який не завжди може аргументувати свою позицію, що іноді використовує односкладові відповіді. Системність та узагальненість знань простежується слабо, потрібна допомога вихователя. Кількість правильних відповідей – не менше 5.

Початковий рівень – дитина не розуміє цінність природних об'єктів, відповідає невпевнено, з довгими паузами, за допомогою навідних питань дає відповідь, у більшості випадків односкладова, обґрунтувати свої відповіді не може. Кількість правильних відповідей – від 1 до 4.

Додаток Б**Методика виявлення характеру ставлення до світу природи****Ситуація 1.**

Уяви, що ви з мамою на прогулянці побачили двох кошенят: одного – ситого, задоволеного, товстого, а іншого – худого, скуйовдженого, сумного. Виріши, як бути: мама дозволила тобі взяти додому кошеня, але тільки одного. Яке кошеня ти вибрав би? Чому?

Ситуація 2.

Якось Петрик (для дівчаток – Катруся) вирушив у ліс. Він йшов лісом і довго шукав гриби. Ось на шляху галявина, а на ній багато грибів. Петя спочатку зрадів, побачивши гриби, але придивився, і виявилось, що це мухомори. (закінчи розповідь).

Ситуація 3.

Матеріали – картинка, що зображує красиві квітучі луки.

Дітям демонструється картинка та пропонується ігрова задача: вирішити, що вони хотіли б взяти з собою, якби пішли гуляти на ці луки. Взяти можна тільки одне із запропонованого: лупу, сачок, банку, пензлик та фарби.

В результаті обробки одержаних результатів визначаються рівні ставлення дитини до світу природи: високий рівень (3 бали), середній рівень (2 бали) та низький рівень (1 бали). Час виконання: 10-15 хвилин.

Картотека дидактичних ігор «Обережне ставлення до природи»**«Приготуй ліки»**

Мета: ознайомити дітей з лікарськими травами, закріплювати знання про будову рослини, формувати вміння правильно використовувати корисні трави (знати, у якої рослини яку частину треба використовувати для приготування ліків, і в яку пору року, щоб не завдати шкоди природі, формувати доброзичливість, чуйне ставлення до навколишнього світу.

Матеріал: гербарії лікарських рослин, картки із зображенням лікарських рослин, розрізні картки для виконання таких завдань, як збери рослину, знайди потрібні частини рослини для приготування ліків; «посуд» для відварів та настоїв.

Правила гри укладені у завданні: хто правильно все зробить, те й виграв.

Хід гри:

Вихователь. Давайте розглянемо гербарії лікарських рослин. Назвіть знайомі вам рослини, розкажіть про їхні лікувальні властивості. (Одні діти розповідають, інші слухають, вихователь уточнює висловлювання дітей). А тепер пограємось. Сьогодні ви будете фармацевтами – це люди, які працюють в аптеках та готують ліки.

Завдання дають дитині або групі дітей (двох – трьох):

- вибери лікарські рослини, які допоможуть позбутися застуди, або кашлю, або болю в животі і т. д.;
- відбери потрібні частини рослини для приготування ліків (відвару або настою);
- підбери «посуд» для приготування ліків;
- розкажи про свої ліки.

«Збудуй будиночок тварині»

Мета: закріплювати знання про особливості життя різних диких тварин, про їхнє житло, про «будматеріали»; формувати вміння підбирати правильний матеріал для будівництва «вдома» будь-якій з тварин.

Матеріал: велика картина, картки із зображеннями «будинків» тварин, «будматеріалів», самих тварин.

Правила: вибрати із запропонованих тварин тих, кому ви хочете допомогти. Вибрати із запропонованого «будматеріалу» тільки ті, що потрібні для вашої тварини. Вибрати «будиночок» для тварини.

Хто швидше впорається із завданням та зуміє пояснити свій вибір, той і виграв.

Хід гри:

Вихователь. Сьогодні до нас у дитячий садок прийшла телеграма від звірів, у якій вони просять нас про допомогу, – просять збудувати їм удома. Давайте візьмемо шефство над ними, подбаємо про них. Допоможемо збудувати будиночок звірам? (Так.) Виберіть із цих тварин, кому ви хотіли б допомогти. Далі вихователь знайомить дітей із правилами гри.

«Розвідники»

Мета: закріплення знань про кольори.

Вихователь розкладає у різних місцях групової кімнати різні квіти: садові, польові, лугові, кімнатні. Діти розділені на групи, шукають квіти, називають їх та розповідають усе, що знають, а потім складають із квітів букети. Взимку ця гра може проводитись з використанням карток, на яких зображені квіти, або зі штучними квітами.

«Що було б, як із лісу зникли...»

Вихователь пропонує прибрати з лісу комах:

– Що б сталося з рештою мешканців? А якби зникли птахи? А якби пропали ягоди? А якби не було грибів? А якби пішли з лісу зайці? Виявляється, не випадково ліс зібрав своїх мешканців разом. Всі лісові

рослини та тварини пов'язані один з одним. Вони один без одного не можуть обходитися.

«Якої рослини не стало?»

На столик виставляється чотири чи п'ять рослин. Діти їх запам'ятовують. Вихователь пропонує дітям закрити очі і прибирає одну з рослин. Діти розплющують очі і згадують, яка рослина стояла ще. Гра проводиться 4-5 разів. Можна з кожним разом збільшувати кількість рослин на столі.

«Де що зріє?»

Мета: вчити використовувати знання рослин, порівнювати плоди дерева з його листям.

Хід гри: на фланелеграфі викладаються дві гілки: на одній – плоди і листя однієї рослини (яблуня, на іншій – плоди і листя різних рослин. (Наприклад, листя агрусу, а плоди груші). Вихователь ставить питання: «Які плоди дозріють, а які ні?» діти виправляють помилки, допущені у складанні малюнка.

«Вгадай, що в руці?»

Діти стоять, вишикувавшись у коло, руки тримають за спиною. Вихователь розкладає до рук дітям муляжі фруктів. Потім показує один із фруктів. Діти, які визначили у себе такий самий фрукт, за сигналом підбігають до вихователя. Дивитися на те, що лежить у руці, не можна, предмет потрібно впізнавати навпомацки.

«Квітковий магазин»

Мета: закріплювати вміння розрізняти кольори, називати їх швидко, знаходити потрібну квітку серед інших. Навчити дітей групувати рослини за кольором, складати гарні букети.

Хід гри:

Діти приходять до магазину, де представлено великий вибір кольорів.

Варіант 1. На столі таця з різнокольоровими пелюстками різної форми. Діти вибирають пелюстки, що сподобалися, називають їх колір і знаходять квітку, що відповідає обраним пелюсткам і за кольором і формою.

Варіант 2. Діти поділяються на продавців та покупців. Покупець повинен так описати обрану ним квітку, щоб продавець, відразу здогадався, про яку квітку йдеться.

Варіант 3. З квітів діти самостійно складають три букети: весняний, літній, осінній. Можна використовувати вірші про кольори.

«Дізнайся та назви»

Педагог бере з кошика рослини та показує їх дітям. Уточнює правила гри: ось лежать лікарські рослини. Я показуватиму вам якусь рослину, а ви повинні розповісти про неї все, що знаєте. Назвіть місце, де росте (болото, луг, яр) і наша гостя, Лісова Мавка, пограє та послухає про лікарські трави разом з нами. Наприклад, ромашку аптечну (квіти) збирають влітку, подорожник (збирають тільки листочки без ніжок) навесні і на початку літа, кропиву-навесні, коли вона тільки-но виростає (2-3 оповідання дітей).

«Так / ні»

На всі питання ведучого можна відповідати лише словами «так» чи «ні». Ведучий вийде за двері, а ми домовимося, яку тварину (рослину) ми йому загадаємо. Він прийде і буде нас питати, де живе ця тварина, яка вона, чим харчується. Ми йому відповідатимемо лише двома словами.

«Де сніжинки?»

Діти йдуть хороводом навколо розкладених по колу карток. На картках зображені різні стани води: водоспад, річка, калюжа, лід, снігопад, хмара, дощ, пара, сніжинка, крапля тощо.

Під час руху по колу вимовляються такі слова:

Ось і літо настало.

Сонце яскравіше засвітило.

Стало спекотніше припікати,

Де сніжинку нам шукати?

З останнім словом усі зупиняються. Ті, перед ким розташовуються потрібні картинки, повинні підняти і пояснити свій вибір. Рух продовжується зі словами:

Зрештою, прийшла зима:

Хурделиця, завірюха, холоди.

Виходьте погуляти.

Де сніжинку нам шукати?

Знову вибирають потрібні картинки, і пояснюється вибір.

Ускладнення: Лежать 4 обручи із зображенням чотирьох пір року. Діти мають рознести свої картки за обручами, пояснивши свій вибір. Деякі картки можуть відповідати кільком рокам року.

«Чудовий мішечок»

У мішечку знаходяться: мед, горіхи, сир, пшоно, яблуко, морква тощо. Діти дістають їжу для звірів, вгадують, для кого вона, хто чим харчується. Підходять до іграшок та пригощають їх.

«Де сховалася рибка»

Мета: розвивати вміння дітей аналізувати, закріплювати назви рослин, розширювати словниковий запас.

Матеріал: блакитна тканина або папір (ставка, кілька видів рослин, черепашка, паличка.

Пограти з ними у хованки. Вихователь просить дітей заплющити очі і тим часом ховає рибку за рослину чи будь-який інший предмет. Діти розплющують очі.

«Як же знайти рибку?» – Запитує вихователь. – Зараз я розповім вам, куди вона сховалась. Вихователь розповідає, на що схожий той предмет, за яким сховалася рибка. Діти відгадують.

«Назвіть рослину»

Вихователь пропонує назвати рослини (третє праворуч або четверте зліва і т. д.). Потім умова гри змінюється («На якому місці бальзамін?» і т.д.)

Вихователь звертає увагу дітей те що, що у рослин різні стебла.

– Назвіть рослини з прямими стеблами, з кучерявими, без стебла. Як потрібно доглядати їх? Чим ще відрізняються рослини одна від одної?

– На що схоже листя фіалки? На що схоже листя бальзаміну, фікуса і т. д.?

«Четвертий зайвий»

Мета: закріпити знання, що не тільки комахи та птахи літають, але є і тварини, що літають.

Хід гри:

Дітям пропонується ланцюжок картинок, з яких він повинен вибрати зайвого, відповідно до правил гри. Заєць, їжак, лисиця, джміль; трясогузка, павук, шпак, сорока; метелик, бабка, єнот, бджола; коник, сонечко, горобець, травневий жук; бджола, бабка, єнот, бджола; коник, сонечко, горобець, комар; тарган, муха, бджола, травневий жук; бабка, коник, бджола, сонечко; жаба, комар, жук, метелик; бабка, метелик, джміль, горобець.

«Гра в слова»

Вихователь читає слова, а дитина має визначити, які з них підходять мурасі (джмелю, бджолі, таргану).

Словник: мурашник, зелений, пурхає, мед, вертлива, працююча, червона спинка, пасіка, надокучлива, вулик, волохатий, дзвенить, річка. Дрібчить, павутина, квартира, попелиці, шкідник, «літаюча квітка»,

стільники, дзижчить, хвоїнки, «чемпіон зі стрибків», строкатокрила, великі очі, рудий, смугастий, рій, нектар, пилок, гусениця, захисне забарвлення, відлякує забарвлення.

Варіант гри: які слова підходять до овочів (фруктів і т.д.)

Конспект заняття з ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з природою

Тема: «Осінь щедра і багата»

Мета: закріпити уявлення дітей про характерні особливості різних пір року; розвивати мислення, виховувати у дітей любов до природи, до рідного краю, бажання піклуватися про природу, формувати в дітей вміння висловлювати власну думку. Закріплювати знання про овочі та фрукти, учити їх називати та відрізняти, формувати уявлення про їх користь для людини. Розвивати вміння порівнювати, аналізувати, узагальнювати. Розвивати уяву, слухову увагу та пам'ять, зв'язне мовлення, вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Обладнання: кошик з овочами та фруктами, осінні листочки, великі сюжетні малюнки та маленькі предметні малюнки із зображенням сезонних явищ для кожної пори року.

Хід заняття

I. Вступна частина

Психогімнастика «Лікарі природи»

Вихователь пропонує дітям утворити коло.

Добрий день, сонечко! (Піднімають руки вгору, привіталися з сонечком.)

Добрий день, земелько! (Опускають руки вниз, вітаючись із земелькою.)

Добрий день, водичко! (Простягають руки вперед, вітаючись із водичкою.)

Добрий день, вітерець! (Ставлять руки до плечей, вітаючись із вітерцем.)

Яка зараз пора року? (Осінь) Яка осінь? Чому вона щедра? (Вона дарує людям урожай) Ось і сьогодні осінь принесла свої дарунки. Що це? (Кошик з осінніми дарунками) Що осінь може принести в кошику?

II. Основна частина

Вихователь знімає серветку, якою накрито кошик.

– Що це? (Овочі та фрукти)

Дидактична гра «Дарунки осені»

Вихователь пропонує дітям по черзі діставати з кошика одному овочу або фрукта, називати його та викладати в рядок на столі.

– Назвімо всі наші фрукти та овочі, що знаходилися в кошику.

Гра-хоровод «Листочки»

Ми – листочки, ми – листочки

Чарівні, осінні.

Ми на гілочках сиділи,

Вітер дунув – полетіли.

Ми літали, ми літали,

Перестав дуть вітерець –

Ми присіли всі у коло

Задрімали на кінець.

Вітер знову тут подув –

І листочки швидко здув.

Всі листочки полетіли

І на землю тихо сіли.

(Діти виконують рухи відповідно до слів вірша)

А тепер всі листочки тихо сіли на землю і зашелестіли про своє життя на рідному дереві.

Діти сідають на свої місця.

Вихователь. – Діти, а в яку пору року сонечко найбільше зігріває нас, землю? А в яку найменше? Які пори року ви ще знаєте? Так, рік має чотири пори року:

Першою іде зима

Новий рік веде вона.

Другою іде весна

Квітами завітчана.

Третім літечко йде в наш край,

Дозріває урожай.

А четверта – осінь

Коровай приносить.

Вихователь. А зараз уважно послухайте загадки і відгадайте, про яку пору року в них розповідається.

Стало біло навкруги

– Я розтрушую сніги,

Наганяю холоди,

Води сковую в льоди.

В дружбі з дітьми я всіма

Здогадались? Я... (**Зима**)

Привітання журавля

Я пробуджую поля,

Небеса і ручаї,

Я завітчую гаї.

Відгадали хто вона,

Ця красуня чарівна? (**Весна**)

Зрілі вишні у садку,

І синички у ліску,

Теплі дні, барвисті квіти

Нам дарує щедре ... (Літо)

Що за дівчина блукає

Із дерев листки зриває,

Птахів у вирій відправляє,

У садах врожай збирає? (Осінь)

Дидактична гра «Що коли відбувається?»

На столі лежать картинки із зображенням різних сезонних явищ (йде сніг, квітучий луг, осінній ліс, шпак у шпаківні і т.д.). Дитина відповідно до кожної пори року вибирає картинку, співвідносить її, і сама або за допомогою дорослого називає її.

Наприклад. Сонечко ховається за хмари. Йде дощ. Листя на деревах жовте і червоне. Птахи відлітають у теплі краї. Тварини готують запаси на зиму.

Вправа «Осіння чистомовка»

Не-не-не – Сонце не гріє ясне

Ва-ва-ва – Холодок повіва,

Їє-їє-їє – Засихає, жовтіє

Ва-ва-ва – На узліссі трава.

Ни-ни-ни – Осипаються клени,

Ить-ить-ить – Листя з дуба летить...

На-на-на – Лиш ялинка зелена

Їть-їть-їть – Серед лісу стоїть. (Г. Бойко)

Дидактична гра «Продовж думку»

Вихователь розпочинає речення, а діти продовжують його.

- Я люблю осінь, тому що ...
- Осінь – нудна пора року, бо ...

- Я сьогодні не піду гуляти, адже ...
- Діти одягають куртки, взувають гумові чобітки, беруть на прогулянку парасольки, тому що ...
- Я не люблю осінь, бо ...
- Птахи восени відлітають у вирій, бо ...

Дидактична гра «Чарівні мішечки»

Вихователь показує дітям мішечки, в яких знаходяться (шишки, горішки, жолуді, каштани, листочки). Дітям потрібно здогадатися що знаходиться в цих мішечках.

III. Заклучна частина

- Діти, ви гарно справилися з усіма завданнями.
- Про які пори року ми сьогодні розмовляли?
- Яке завдання вам найбільше сподобалося? Чому?
- В які ігри грали?

Вихователь хвалить дітей.